

Utjecaj COVID-19 pandemije na tržište rada u turizmu na primjeru Republike Hrvatske

Novinc, Filip

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Tourism and Hospitality Management / Sveučilište u Rijeci, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:191:054896>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-19**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of Tourism and Hospitality Management - Repository of students works of the Faculty of Tourism and Hospitality Management](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI

Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu, Opatija

Preddiplomski sveučilišni studij

FILIP NOVINC

**Utjecaj COVID-19 pandemije na tržište rada u turizmu na
primjeru Republike Hrvatske**

**Impact of COVID-19 pandemic on the labour market in
tourism on the example of the Republic of Croatia**

Završni rad

Opatija, 2022.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu, Opatija
Preddiplomski sveučilišni studij
Poslovna ekonomija u turizmu i ugostiteljstvu
Studijski smjer: Menadžment u hotelijerstvu

**Utjecaj COVID – 19 pandemije na tržište rada u turizmu na
primjeru Republike Hrvatske**
**Impact of COVID-19 pandemic on the labour market in tourism
on the example of the Republic of Croatia**

Završni rad

Kolegij: Makroekonomija

Student: Filip Novinc

Mentor: dr.sc. Adriana Jelušić

Matični broj: 23288/15

Opatija, travanj 2023.

FAKULTET ZA MENADŽMENT U TURIZMU I UGOSTITELJSTVU

IME I PREZIME STUDENTA: Filip Novinc

MATIČNI BROJ: 23288/15

IZJAVA O AUTORSTVU RADA I O JAVNOJ OBJAVI RADA

Izjavljujem da sam završni rad pod nazivom

UTJECAJ COVID-19 PANDEMIJE NA TRŽIŠTE RADA U TURIZMU NA PRIMJERU
REPUBLIKE HRVATSKE

izradio samostalno te sam suglasan o javnoj objavi rada u elektroničkom obliku.

Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima, bilo da su u pitanju knjige, znanstveni ili stručni članci, Internet stranice, zakoni i sl. u radu su jasno označeni kao takvi te adekvatno navedeni u popisu literature.

U Opatiji, 11.04.2023.

Filip Novinc, v.r.
Potpis studenta

Sadržaj

1. Uvod	1
1.1. Predmet i cilj rada	1
1.2. Metodologija	1
1.3. Struktura rada	2
2. Tržište rada u turizmu	3
2.1. Karakteristike tržišta rada u turizmu	4
2.2. Pregled stanja na tržištu rada u turizmu prije pandemije	8
2.3. Izazovi tržišta rada u turizmu	12
3. Utjecaj zdravstvenih kriza na tržište rada u turizmu kroz povijest	14
3.1. Španjolska i svinjska gripa	14
3.2. Ebola	16
3.3. SARS	17
4. Usporedna analiza utjecaja pandemije na tržište rada Hrvatske i Grčke	19
4.1. Rezultati istraživanja	19
4.1.1. Utjecaj pandemije na tržište rada Hrvatske	20
4.1.2. Utjecaj pandemije na tržište rada Grčke	26
4.2. Diskusija	33
4.3. Ograničenja i preporuke	34
5. Zaključak	35
Literatura	36
Popis vizualija	43
Popis tablica	43
Popis grafikona	43

1. Uvod

Pandemija COVID-19 značajno je utjecala na turizam. Turističke destinacije donijele su hitne mjere i ograničenja koja su utjecala na mobilnost pojedinaca diljem svijeta. Plaže i odmarališta bili su prazni, gradovi napušteni, kretanje ljudi zaustavljeno, a putovanja između različitih teritorija bila su strogo kontrolirana. Karantena uzrokovana COVID-19 diljem svijeta naštetila je egzistenciji ljudi i čitavoj svjetskoj ekonomiji. Pitanje kojim se ovo istraživanje bavi je utjecaj pandemije na tržište rada u turizmu. Gotovo jedna trećina ukupnog gubitka radnih mjesta tijekom pandemije povezana je s turizmom. Međutim, mnogo dodatnih poslova je neizravno povezano s turizmom pa je stvarna procjena poslova koji trpe posljedice pandemije COVID-19 u vjerojatno i mnogo veća.

1.1. Predmet i cilj rada

Tržište rada u turizmu samo po sebi ima određene karakteristike i izazove koji ga čine izrazito ranjivim na vanjske šokove kao što je npr. sezonalnost poslova. Ovo istraživanje sadrži pregled dosadašnjih istraživanja o toj temi i prikaz podataka o utjecaju pandemije na tržište rada u turizmu u drugim zemljama. Nadalje, daje pregled utjecaja prethodnih pandemija na tržišta rada i kako su se zemlje nosile sa istima.

Svrha ovog istraživanja je utvrditi načine na koje je pandemija utjecala na tržište rada u turizmu Republike Hrvatske i Grčke. Stoga se istražuju karakteristike tržišta rada u obje promatrane zemlje prije pandemije kako bi se najbolje mogao utvrditi stvarni utjecaj pandemije. Komparativnom analizom utjecaja pandemije na tržište rada Republike Hrvatske i Grčke utvrđene su sličnosti i razlike spomenutih tržišta i prikazano je kako se zemlje suočavaju sa tom situacijom.

1.2. Metodologija

Istraživanje je provedeno pomoću desk metoda istraživanja. Odnosno, korišteni su sekundarni podaci koji su generirani iz istraživanja prethodnih ovom i istraživanja u druge svrhe. Naručitelji istraživanja koji će biti korišteni su vladine institucije i organizacije, a provoditelji su specijalizirane istraživačke organizacije, stoga se podaci mogu smatrati pouzdanima. Takvi podaci javno su objavljeni u posebnim publikacijama i statističkim izvještajima istih institucija pa im je

pristup relativno olakšan. Za obradu prikupljenih podataka će se koristiti kvalitativne i kvantitativne znanstveno istraživačke metode.

Kvalitativne metode koje su korištene su deskripcija, odnosno opis i tumačenje prikazanih podataka i rezultata, zatim definicija specifičnih i nepoznatih pojmova, komparacija ili usporedba prikazanih činjenica, analiza i sinteza.

Kvantitativne metode koje su korištene se odnose prvenstveno na analizu statističke dokumentacije. Pri tom se misli na matematičku i statističku obradu prikupljenih podataka kako bi se odredila korelacija postavljenih varijabli i testirale postavljene hipoteze. Promatrani podaci odnositi će se na period od 2015. do 2021. godine kako bi se obuhvatio i period prije i tokom pandemije.

Za formiranje pregleda teorije korišteni su podaci sakupljeni pretraživanjem relevantne domaće i strane stručne literature, znanstvenih časopisa i članaka te dosadašnjih istraživanja. Pri tom korištene metode će biti analiza i sinteza, deskripcija, definicija i komparacija.

1.3. Struktura rada

Rad je strukturiran u ukupno pet poglavlja. Prvo poglavlje je uvodno, iznosi relevantnost teme, predmet, cilj i metodologiju rada. Drugo poglavlje iznosi pregled literature o tržištu rada u turizmu, treće poglavlje raspravlja o utjecaju zdravstvenih kriza na tržište rada u turizmu kroz povijest, a četvrto poglavlje analizira usporedbu utjecaja pandemije na tržište rada Republike Hrvatske u odnosu na Grčku. Peto, zaključno poglavlje sabire sve glavne zaključke donesene tijekom izrade rada.

2. Tržište rada u turizmu

Turistički sektor je gospodarski sektor u kojem korisnici svoje vrijeme provode u rekreacijskim aktivnostima uglavnom, ali ne nužno na udaljenim mjestima osim gdje stalno rade i obrazuju se (Liu i Wall, 2006). U ovom radu je analiziran u kontekstu nekoliko vrsta tvrtki koje posluju u sljedećim djelatnostima: ugostiteljstvo (smještaj i posluga hrane) i putne agencije i organizacije.

Turizam je jedan od najznačajnijih sektora za globalno gospodarstvo. Turizam od svojih početaka pokazuje moć snažnog utjecaja na rast i razvoj zemalja, a posebice onih u razvoju (Bolwell i Weinz, 2008). Ovaj pretežito uslužan sektor obilježava radna intenzivnost koja omogućava zapošljavanje velikog broja ljudi. Ono što je specifično za turistički sektor je da pruža priliku i radno sposobnim skupinama koje imaju poteškoća u pronalasku zaposlenja kao što su studenti, niskokvalificirana radna snaga, imigranti i sl. (Liu i Wall, 2006).

Zaposlenja generirana od strane turističkog sektora mogu biti izravna i neizravna. Izravno zapošljavanje odnosi se na uspostavljanje radnog odnosa unutar turističkog sektora, npr. u hotelima, turističkim organizacijama, ugostiteljskim objektima i drugim poduzećima za pružanje usluga izravno turistima. Za razliku od izravnog, neizravno zaposlenje u turističkom sektoru odnosi se na zaposlenje u organizacijama koje podržavaju one organizacije koje izravno pružaju usluge turistima. To mogu biti poduzeća za proizvodnju proizvoda i usluga potrebnih za funkcioniranje hotela, turoperatora i dr. turističkih organizacija (Kusluvan 2003).

Tržište rada odnosi se na ponudu i potražnju za radnom snagom, na kojoj zaposlenici osiguravaju ponudu, a poslodavci potražnju. Ono je glavna komponenta svakog gospodarstva te je povezano s tržištima kapitala, roba i usluga (Kennton, 2020). Sudionici tržišta rada u turizmu su poduzeća, organizacije i institucije koje obavljaju turističku djelatnost, proizvode i prodaju turističke proizvode i usluge te zaposlenici koji pružaju te usluge. Na tržištu rada u turizmu određuju se nadnice i beneficije osoblja te se raspoređuje raspoloživa radna snaga (Meis, 2014).

Za turističke zemlje, tržište rada turističkog sektora uvelike doprinosi postizanju ciljeva socijalne skrbi na regionalnim i nacionalnim razinama kroz zapošljavanje i raspodjelu dohotka. Tržišta rada

u turizmu su također i pokazatelj konkurentnosti i faktor postizanja drugih ekonomskih ciljeva brojnih zemalja (Meis, 2014).

Posljedice pandemije Covid-19 vidljive su na gotovo svim gospodarskim granama, a posebice u turizmu. Osim što su bila postavljena fizička ograničenja kao što su karantene, zabrane putovanja, policijski sat i slično, došlo je do velikog pada potražnje u turizmu i značajnog usporavanja turističkih aktivnosti. Iako se danas, više od dvije godine kasnije, svjedoči početku oporavka i povratku normalnom načinu življenja, posljedice su itekako vidljive. S obzirom na toliki opseg utjecaja na cjelokupno gospodarstvo, u nastavku su prikazane osnovne karakteristike tržišta rada u turizmu i usporedba stanja tržišta rada u turizmu prije i nakon pandemije.

2.1. Karakteristike tržišta rada u turizmu

Iako je turizam vrlo značajan sektor mnogih gospodarstava, tržište rada turizma nije jednostavno okarakterizirati. Autori se nisu usuglasili oko standardiziranih karakteristika tržišta rada tog sektora jer ona nisu homogena na globalnoj razini. Tržišta rada razlikuju se u različitim zemljama prema vrstama poslova, radnih ugovora, traženoj razini kvalifikacije zaposlenika i radnih uvjeta. Razlika koja se najviše ističe je nejednakost zapošljavanja u različitim godišnjim dobima (Robinson i sur., 2019).

Rahimić i sur. (2019) su analizirali statističke podatke o zaposlenosti u turističkom sektoru EU-a. Na temelju analize autori zaključuju da su karakteristike tržišta rada u turizmu EU-a sljedeće:

- Visoka sezonalnost.
- Veći udio žena zaposlenih u turizmu u odnosu na muškarce.
- Nepuno radno vrijeme.
- Mlada radna snaga.
- Mogućnosti za niskokvalificiranu radnu snagu.

Sezonalnost je uobičajena karakteristika turizma koja predstavlja izmjene u intenzitetu ponude i potražnje u ovisnosti o određenim čimbenicima. Period visoke ponude i potražnje naziva se sezona, a to se može odnositi na određeno godišnje doba, uobičajene periode godišnjih odmora, blagdane, praznike i sl. (Cooper i sur., 2005). Uzroci sezonalnosti se u literaturi svrstavaju u dvije skupine; prirodne i institucionalizirane uzroke (Cuccia i Rizzo, 2011).

Prirodni uzroci sezonalnosti odnose se na izmjenu godišnjih doba. Točnije, redovite i periodične promjene prirodne klime u određenoj destinaciji. Izmjene klime utječu na turističku ponudu u destinaciji. Tako određeno godišnje doba može biti neprivlačno za turiste dok je slijedeće godišnje doba turistička atrakcija.

Institucionalizirana sezonalnost, s druge strane, se odnosi na ljudsko djelovanje. Tu se ubrajaju društveni, etnički, organizacijski, vjerski i slični događaji. Institucionalizirana sezonalnost obično se manifestira uvijek u isto vrijeme pa je i lakše odrediti datum početka i završetka sezone (na primjer školski praznici, državni praznici, vjerski događaji, festivali i slično). Iako se prirodni i institucionalni čimbenici općenito prepoznaju kao dva glavna uzroka sezonskog turizma, mnogi su autori dali detaljniju klasifikaciju uzroka kao što su sociološki i ekonomski uzroci, društveni pritisak i moda te sportske sezone (Rahimić i sur., 2019).

Sezonalnost je globalni fenomen koji zahvaća većinu turističkih zemalja. Fluktuacije turističke ponude i potražnje sudionicima na tržištu rada u turizmu otežavaju koordinaciju i djelovanje (Rahimić i sur., 2019). Primjerice u Hrvatskoj hoteli uz obalu zapošljavaju više osoblja tijekom sezone (ljetno). Međutim, iako rade cijelu godinu, izvan sezone im nije potrebno toliko ljudskih resursa pa otpuštaju veći dio radne snage.

Navedeni primjer ilustrira značajnost utjecaja sezonalnosti na tržište rada, bilo da je sezona za zemlju ljetno, zima, božićni praznici ili nešto drugo. Sezonalnost uzrokuje gotovo nadprosječnu zaposlenost, pa čak i nedostatak radne snage tijekom sezone i nedovoljnu zaposlenost ostatak godine (Kolomiets, 2010).

Iako zaposlenje za vrijeme turističke sezone često traže zaposlenici kojima odgovara takav angažman, kao što su studenti, mnogo kvalificiranog turističkog osoblja ima poteškoća u pronalasku stalnog zaposlenja. Osim toga, poslodavci moraju po završetku svake sezone otpuštati kvalitetne zaposlenike samo da bi za godinu dana morali ponovo tražiti nove jer njihovo zadržavanje nije isplativo izvan sezone (Szivas i sur., 2003).

Stoga zaposlenici sa dobrim kvalifikacijama i većim iskustvom rada u turizmu često traže zaposlenje u organizacijama koje nisu pogođene sezonalnošću. U skladu sa zakonom potražnje, u vremenima visoke potražnje za radnom snagom njihove nadnice rastu. Iako turistička aktivnost u

vrijeme sezone donosi velike prihode za turističke destinacije, oštre izmjene potražnje utječu na nestabilnost ekonomskog statusa destinacije (Szivas i sur., 2003).

Veliki dio radne snage smatra takvo zaposlenje neprivlačnim što je i logično jer nema mnogo onih kojima je cilj zaposliti se privremeno. Zbog visoke potražnje i velikog broja turista unutar sezone, od zaposlenika se također očekuje ulaganje većih napora kako bi se usluga mogla pružati učinkovito tako da rad u sezoni može biti znatno više iscrpan u odnosu na ostatak godine. Nadalje, zaposlenici izvan sezone moraju tražiti druga privremena zaposlenja ili izvore prihoda (Cassel i sur. 2018).

Turistički sektor uglavnom upošljava mladu radnu snagu koja je još u sustavu obrazovanja ili tek počinje sa razvojem svoje karijere. Stoga ne čudi da je jedna od karakteristika turističkog tržišta rada i nepuno radno vrijeme. Naime, Rahimić i sur. (2019) su već navedenom analizom utvrdili da čak 24% zaposlenih u turističkom sektoru u EU radi nepuno radno vrijeme. Stoga autori zaključuju da je u ovom sektoru zapošljavanje na nepuno radno vrijeme i na period kraći od godine dana najvjerojatnije. Nepuno radno vrijeme odgovara i mnogim ženama jer im omogućuje da rade i istovremeno brinu o djeci.

Poslodavci su često prisiljeni zaposliti radnu snagu sa niskom razinom obrazovanja, kvalifikacija i iskustva. Razlozi iza toga su potreba za većim brojem zaposlenika i nedostupnost radne snage koja je voljna raditi u takvim uvjetima. Međutim, Cassel i sur. (2018) navode da sezonalnost pogoduje određenoj skupini zaposlenika.

Već su navedeni studenti, ali tu se ubrajaju i skupine zaposlenika koji se žele baviti različitim poslovima tokom godine ili se zaposle sa ciljem stjecanja prihoda u kraćem periodu za neki određeni cilj. Međutim, rad u turizmu ipak zahtjeva prvenstveno predanost radu, a zatim i određene sposobnosti, vještine i znanja da bi se postigli rezultati (Solnet i sur. 2015). Iako turizam nudi mogućnosti ugroženim skupinama radno sposobnog stanovništva, zahtjeva njihovu spremnost na učenje i rad.

Sljedeća navedena karakteristika tržišta rada u turizmu je tradicionalno veće zapošljavanje žena u odnosu na muškarce, tzv. rodno odvojeno zapošljavanje. Obadić i Marić (2009) su proveli istraživanje ovog pitanja. Autori otkrivaju da se većina ispitanika slaže da su i dob i spol često odlučujući za zapošljavanje u turističkom sektoru. Što se tiče dobi, poželjnija je što mlađa radna

snaga zbog težine, opsega i dinamičnosti posla. Dodatno, mladi zaposlenici češće znaju barem razgovorne osnove engleskog jezika što je u turističkoj industriji svakako poželjno.

Što se tiče spola, Obadić i Marić (2009) navode da je „poznato da su hotelske domaćice, konobarice i kuharice uglavnom žene, dok su većina turističkih vodiča, taksista, operatera čamaca i radnika na održavanju muškarci. Nadalje, masovni turizam često je predodređen za održavanje tradicionalnih predodžbi o ženskim rodnim ulogama odvojenog zaposlenja na način da se ženske vještine u kućanstvu i ono što se vjeruje da su „ženske karakteristike" uključuju kao dio turističke ponude točnije kao dio tradicije „(Obadić i Marić, 2009, str. 95).

Istraživanje Međunarodne organizacije rada (engl. *International Labour Organization- ILO*) potvrdilo je ove nalaze objavljujući da je preko 60% zaposlenih u turizmu ženskog spola. Međutim, bez obzira na prevladavanje žena u zaposlenosti, istraživanje također pokazuje da manje zarađuju. Naime, dokazano je da prosječna plaća žena može biti i do 15% manja od prosječne plaće muškaraca u turizmu. Razlika ne proizlazi uvijek iz nejednakosti plaća već i u činjenici da žene sve manje obavljaju rukovodeće poslove u usporedbi sa muškarcima. Navedene karakteristike tržišta rada u turizmu dodatno utječu na radne uvjete žena i primanja zaposlenica u turističkom sektoru (ILO, 2011).

Karakteristike tržišta rada u turističkom sektoru su zaista specifične i jedinstvene. Ipak, turizam ostaje značajan izvor zaposlenja i veliki prinositelj rastu i razvoju mnogih država. Bez obzira na teške uvjete rada, lokalno stanovništvo turističkih destinacija uglavnom je ili zaposleno u nekoj turističkoj organizaciji ili samostalno obavlja turističku djelatnost. Stoga motiv za rad u ovom sektoru može biti i udaljenost drugih sektora od mjesta stanovanja ali i tradicija i ljubav prema turizmu bez obzira na velik broj nedostataka njegovog tržišta rada.

Dodatna karakteristika tržišta rada u turizmu u EU je prevladavanje malih i srednjih turističkih poduzeća. Štoviše čak 99% poduzeća u EU zapošljava manje od 250 osoba, a 94,2% manje od 10 osoba. Mala i srednja turistička poduzeća suočavaju se s nekoliko ograničenja kao što su: veća neizvjesnost u odnosu na velika turistička poduzeća, menadžerskom timu nedostaju financijske, upravljačke i marketinške vještine, manja vjerojatnost ulaganja u istraživanje i suočavanje sa raznim poteškoćama u dobivanju zajmova od EU, pristupu relevantnim informacijama te razumijevanju i primjeni EU direktiva i normi (Thomas 2000).

2.2. Pregled stanja na tržištu rada u turizmu prije pandemije

Prije pandemije bolesti Covid-19 koja je nastupila 2020. godine, globalni turistički sektor bio je na vrhuncu kontinuiranog dugogodišnjeg rasta. Dokaz tome je podatak da je 1950. godine u inozemstvo otputovalo 25 milijuna ljudi, a do 2019. taj je broj dosegao 1,5 milijardi. Godinu prije nastupa pandemije, turizam je činio 10% globalnog BDP-a i zapošljavao više od 320 milijuna ljudi diljem svijeta. Činilo se da se turizam razvio do te mjere da bi ga išta moglo pogoditi ili da bi mogao propasti u nekim zemljama (Behsudi, 2020).

Brzina i razmjeri rasta turizma bili su nešto što je raslo i iznad očekivanja procjena stručnjaka. Tako Turner i Jus 2018. godine objavljuju da je turizam stvorio 122.891.000 novih radnih mjesta i procjenjuju da će se trend nastaviti i u 2019. godini te predviđaju dodatan rast od 2,2%, odnosno 125.595.000 novih radni mjesta, a previđalo se i da će do 2029., turizam izravno kreirati 154.060.000 radnih mjesta, što je povećanje od 2,1% godišnje.

Svjetsko vijeće za putovanja i turizam (engl. *World Travel & Tourism Council - WTTC*) (2020) je početkom pandemije objavila procjenu gubitka 174,4 milijuna radnih mjesta u izravnom i neizravnom zapošljavanju od strane turističkog sektora diljem svijeta. U Australiji je u prvom tromjesečju pandemije došlo do pada zaposlenosti u turizmu od 3,6% (Pham i sur., 2021). Nadalje u Japanu je posao izgubilo 1,7 – 2,7 milijuna ljudi (Kitamura i sur, 2020). U Grčkoj je zaposlenost također pala po stopi od 2,1% do 6,4% (Mariolis i sur., 2020) te u Tanzaniji za čak 24% (Henseler i sur., 2022).

Nadalje, u EU je unutar turističkog sektora u 2018. godini registrirano 2,3 milijuna poduzeća koja su zapošljavala više od 12 milijuna ljudi. Ugostiteljski sektor posebno je značajan za europsko gospodarstvo. „Ugostiteljstvo zapošljava 80% ukupne radne snage u turizmu EU-a, koje se sastoji od 2 milijuna poduzeća, s oko 200.000 hotela i 1 milijun restorana (Europski revizorski sud, 2021).

Samo ugostiteljstvo otvorilo je 1,6 milijuna radnih mjesta u Europi između 2013. i 2016. čime je njezina radna snaga sa 10,3 milijuna zaposlenih porasla na 11,9 milijuna, dok je broj poduzeća porastao s 1,82 na gotovo 2 milijuna“ (Hoterc, 2020). Prvo tromjesečje pandemije rezultiralo je gubitkom preko 2 milijuna poslova u turizmu. Nadalje, turizam je 2019. godine činio 10% ukupnog BDP-a EU, što se prepolovilo u prva tri mjeseca 2020. godine (Europski revizorski sud, 2021).

WTTC 2021. godine objavljuje da je od 2014. do 2019. jedno od četiri nova radna mjesta bilo povezano s turizmom. Kao što je već navedeno 2019. godine je turizam zapošljavao više od 320 milijuna ljudi što znači da je otprilike jedno od deset radnih mjesta bilo generirano u turističkom sektoru na globalnoj razini. U 2020. taj je broj smanjen na 272 milijuna radnih mjesta (Knezević Cvelbar i sur., 2021).

Neka istraživanja (WTTC, 2020) ukazuju na to da je pandemija Covid-19 samo pojačala već postojeće nepovoljne značajke turizma. Nagli pad turističke ponude i ponude rada na tržištu rada u turizmu rezultirao je dodatnim smanjenjem zapošljavanja visokokvalificiranog osoblja tj. takozvanim *downskillingom*. *Downskilling* označava zapošljavanje niže kvalificiranog zaposlenika na radno mjesto za koje je u pravilu potrebna viša razina kvalifikacije zbog nedostatka radne snage i sa ciljem smanjenja troškova (Campello i sur. 2020).

Eurostat (2022) objavljuje da je u sektoru turizma 2020. godine zaposlen veći udio nisko kvalificiranih zaposlenika, odnosno njih 18%, imigranata 13% (u usporedbi s 8% u drugim sektorima) i 9% mladih radnika (7% u drugim sektorima). 2019. godine zabilježen je veći relativni udio potonje dvije skupine, a smanjenje udjela od 2019. do 2020. je posljedica ograničenja u prekograničnim kretanjima potencijalnih stranih radnika i ograničavanja uslužnih aktivnosti.

Turističko tržište rada karakteriziraju relativno visoki udjeli zaposlenih na nepuno radno vrijeme (23% u usporedbi s 19% radnika zaposlenih u svim gospodarskim djelatnostima), ugovora na određeno (18% u usporedbi s 14%) i kraćeg prosječnog staža (29% radnika) (Eurostat, 2022). ILO (2021) ističe da je 2020. izgubljeno 8,8% globalnog radnog vremena u odnosu na četvrto tromjesečje 2019., što je ekvivalentno 255 milijuna poslova s punim radnim vremenom (Villanueva, 2009).

Ova se okolnost uglavnom odnosila na južnu Aziju, južnu Europu, Latinsku Ameriku i Karibe. Izgubljeni radni sati 2020. bili su oko četiri puta veći od izgubljenih radnih sati nakon financijske krize. Detaljnije, ILO naglašava da je 2020. pad radnog vremena rezultiralo i gubitkom poslova, ali i skraćanjem radnog vremena za one koji su zadržali posao. Stoga je 2020. došlo do neviđenog globalnog gubitka zaposlenosti od 114 milijuna radnih mjesta u odnosu na 2019. Gubici zapošljavanja uglavnom su utjecali na žene i mlade radnike (Villanueva, 2009).

Mnogi turistički radnici su zamoljeni od svojih poslodavaca da uzmu privremeni odmor tijekom različitih razdoblja izolacije zbog pandemije. Tako je u fazi najstrožih nacionalnih ograničenja izolacije 76% radnika u sektoru turizma na Filipinima prijavilo da radi nula sati tijekom referentnog tjedna. Postoci su bili još niži u drugim zemljama: 17 % u Mongoliji i Tajlandu, 15 % u Brunei Darussalam i 4 % u Vijetnamu (Villanueva, 2009).

Svaki od ovih postotaka predstavlja značajno povećanje broja zaposlenih radnika na nula sati rada tjedno u odnosu na razdoblje prije krize. Uspoređujući prosjek 2019. i 2020., broj radnika u sektoru turizma koji rade nula sati tjedno porastao je za više od 300 posto u Mongoliji (što pogađa 5.400 radnika), 600 posto u Vijetnamu (što pogađa 62.000 radnika), više od tisuću puta na Tajlandu (pogađa 224.000 radnika) i Brunei Darussalam (utječe na 2.500 radnika) i gotovo dvije tisuće puta na Filipinima (utječe na 775.000 radnika) (Hogarth, 2021).

Međutim, tržište rada turizma EU-a nije bilo savršeno i bez izazova ni prije pandemije. Naime, EU se godinama bori i sa pitanjem neadekvatne kvalifikacije turističkih djelatnika i sa nedostatnošću radne snage. Ovi problemi potječu i iz nepovoljne demografske slike radno sposobnog stanovništva EU-a i potrebom za implementacijom tehnoloških inovacija (Hogarth, 2021). Međunarodni centar za razvoj migracijske politike (2021) objavio je da je u EU prije pandemije, procijenjen rast ponude radne snage za 0,3% godišnje, a potražnje za 1%. Dakle, to dokazuje da se tržište rada EU borilo sa nedostatkom radne snage i prije pandemije.

Richardson (2010) je u svojem istraživanju o potencijalnoj radnoj snazi turističkog sektora otkrio da su oni koji se odluče zaposliti u turizmu na početku smatrali tu industriju privlačnom, isplativom, luksuznom i glamuroznom. Međutim, kada su iskusili naporan rad koji je još pritom i neadekvatno plaćen, odustali su od toga posla. Još neki čimbenici koji utječu na napuštanje ove djelatnosti su rad u noćnim smjenama, radno vrijeme koje je ponekad dulje od ugovorenog, rad tijekom vikenda i nedovoljno slobodno vremena (Baum, 2019).

Istraživanje Ferrer-Roca i sur. (2019) utvrdilo je potrebu za programima osposobljavanja tadašnje i buduće radne snage u turizmu. Ukazuju na nedostatak znanja i vještina od najnižih operativnih poslova kao što su održavanje, ugostiteljski poslovi i trgovina do upravljačkih pozicija, menadžmenta i poduzetništva. Autori navode potrebu za obukom i treningom koje će osigurati standardiziranu razinu kvalifikacija u čitavoj EU kao hitan prioritet.

Istraživanje ILO-a (2021) ističe ogroman utjecaj COVID-19 na zapošljavanje u turizmu u Aziji i Pacifiku. Dokazi iz pet zemalja u kojima su dostupni podaci – Brunej Darussalam, Mongolija, Filipini, Tajland i Vijetnam – otkrivaju da je gubitak radnih mjesta u sektorima povezanim s turizmom u 2020. bio četiri puta veći nego u neturističkim sektorima.

Statista (2020) u istraživanju gubitka zaposlenosti u industriji putovanja i turizma zbog pandemije koronavirusa (COVID-19) diljem svijeta u 2020., po regijama, procjenjuje da je globalno tržište putovanja i turizma izgubilo otprilike 62 milijuna radnih mjesta u 2020. Sveukupno, azijsko-pacifička regija prijavila je najznačajniji gubitak zaposlenosti od COVID-19, izgubivši otprilike 34,1 milijun radnih mjesta. Afrika je procijenjena kao druga najteže pogođena regija, s padom zaposlenosti od 7,2 milijuna.

S obzirom na to da je kriza s koronavirusom utjecala na volju i sposobnost ljudi da putuju te na njihove preferencije odredišta, stručnjaci Europske komisije (2021) analizirali su odgovore na ankete i ekonomske podatke kako bi identificirali tri potencijalna scenarija i procijenili naknadni učinak na zapošljavanje u cijeloj EU pri čemu procjenjuju Hrvatsku, Cipar, Maltu, Grčku, Sloveniju, Španjolsku i Austriju kao zemlje s najvećim udjelom rizičnih poslova prema doprinosu turizma njihovom nacionalnom zapošljavanju, njihovoj ovisnosti o međunarodnim turistima i udjelu zaposlenih na određeno vrijeme u povezanim sektorima.

Rio-Chanona i sur. (2020) dodaju da su visoke plaće relativno imune na negativne šokove, poput pandemije COVID-19, dok su poslovi s niskim plaćama mnogo ranjiviji. Nadalje, u odnosu na sektore, autori ističu da su zabava, turizam i restorani industrije koje su najviše pogođene pandemijom COVID-19. Bartik i sur. (2020) potvrđuju pad broja poslova u djelatnostima odmora, ugostiteljstva i maloprodaje, dodajući da se oni uglavnom javljaju u malim poduzećima i već nezdravim tvrtkama.

Rosen College of Hospitality Management (2021) provelo je istraživanje pod nazivom Izvješće o stanju ugostiteljstva za 2021. godinu: Naslijeđe radne snage COVID-19. Rezultati ovog istraživačkog izvješća pokazuju da je velika većina američkih ugostiteljskih djelatnika iskusila barem jednu od sljedećih posljedica pandemije COVID-19: gubitak posla (tj. otpuštanje ili otkaz), zatvaranje poduzeća ili smanjenje radnog vremena i plaće.

Masovni gubitak posla rezultirao je velikom ponovnom procjenom rada za ugostiteljske djelatnike gdje rezultati pokazuju da će američka ugostiteljska industrija vjerojatno primijetiti dugoročan nedostatak radne snage. Prema prethodnoj studiji, nedostatak radne snage rezultirat će smanjenjem broja zaposlenih za otprilike jednu trećinu nakon pandemije COVID-19 u usporedbi s ugostiteljskim poslovanjem prije COVID-19. Nedostatak radne snage u ugostiteljstvu zahtijevat će od poduzeća restrukturiranje svoje radne snage.

Istraživačko izvješće WTTC-a (2021) navodi do 75 milijuna radnika koji su u neposrednom riziku za posao zbog COVID-19. WTTC također procjenjuje dnevni gubitak od čak milijun radnih mjesta u sektoru turističkog putovanja zbog široko rasprostranjenog utjecaja pandemije COVID-19. Prema posljednjim gospodarskim projekcijama WTTC-a iz listopada 2021., zaposlenost u sektoru trebala bi porasti za 18% u 2022. kako bi dosegla 324 milijuna radnih mjesta - samo 10 milijuna ispod razine iz 2019. godine. Međutim, oporavak predviđenih radnih mjesta zahtijevat će dovoljno radne snage; stoga postoji kritična potreba za proaktivnim rješavanjem trenutnog problema nedostatka osoblja s kojim se suočava sektor turizma, osobito u razvijenim zemljama.

2.3. Izazovi tržišta rada u turizmu

Dakle, tržište rada u turizmu obilježava pretežito negativna percepcija. Sezonalnost, loši radni uvjeti, privremeno zaposlenje, rodna odvojenost uz nejednakost primanja u odnosu na spol zaposlenika samo su neki faktori koji tome pridonose. Stoga su glavna pitanja s kojima su se poslodavci u turističkom sektoru bavili i prije pandemije izravno povezana s problemima privlačenja zaposlenika za rad u sektoru s ciljem da zaposleni posjeduju kompetencije potrebne za osiguravanje kvalitetne usluge i njihovo zadržavanje u uvjetima sezonskog zapošljavanja (Kusluvan i sur. 2010).

Uobičajene karakteristike tržišta rada u turizmu utječu na napuštanje kvalificirane radne snage ovog sektora i stvaraju izazov zapošljavanja kvalitetnih ljudskih resursa mnogim tvrtkama (Ferris i sur., 2002). Dugogodišnji loš imidž uvjeta rada u turističkom sektoru utječe na iskrivljenje percepcije rada u turizmu i dodatno odbija potencijalne mlade i obrazovane zaposlenike. Naime, oni smatraju da u turizmu nije moguće uspostaviti temelje i razviti dugoročnu karijeru te se nisu spremni odreći praznika, blagdana i vikenda što se često zahtjeva na poslovima u turističkom sektoru (Brown i sur., 2016).

Stoga je fluktuacija osoblja u turizmu veliki izazov za tržišta rada. Česte izmjene osoblja, posebice unutar sezone iziskuju mnogo resursa. Osim što je financijski iscrpno, upravo zbog već navedenih karakteristika zaposlenika ovog sektora, potrebno je i izvjesno vrijeme za obuku svakog novog zaposlenika, a troškovi su sve veći što je zaposlenik na odgovornijoj poziciji (Andriotis, 2004).

S obzirom da je danas omogućena i bi će itekako potrebna mobilnost i migracija zaposlenika te zapošljavanje u turističkom sektoru, turistički sektor mora se suočiti i sa izazovima koje nosi i od prije nastupanja pandemije. Aynalem (2016) navodi niz istraživanja koja ukazuju na nejednakost na tržištu rada u turizmu, prvenstveno s obzirom na spol i nacionalnost. Može se reći da je napredak prema jednakosti žena i muškaraca postojeći ali nije potpun. Izazov za globalan turizam je povećanje broja žena na rukovodećim pozicijama.

3. Utjecaj zdravstvenih kriza na tržište rada u turizmu kroz povijest

Pandemija bolesti COVID-19 nije prva pandemija kojoj je svjedočilo čovječanstvo. Štoviše, povijest turizma bilježi nekoliko zdravstvenih kriza koje su pogodile različita gospodarstva diljem svijeta. Pandemije obično imaju kobne utjecaje na ekonomiju poput vanjskih šokova uzorkovanih prirodnim katastrofama, terorističkim napadima i sličnim situacijama. Ovo poglavlje daje pregled literature o Španjolskoj i svinjskoj gripi, Eboli I SARS-u te o njihovom utjecaju na turizam.

3.1. Španjolska i svinjska gripa

Španjolska gripa, poznata još i pod nazivom pandemija 1918, jedna je od najpoznatijih pandemija u ljudskoj povijesti. Vjeruje se da je gripa potekla iz Španjolske pa je prema tome i dobila naziv (Porras-Gallo i Davis, 2014). Točan broj zaraženih osoba nije službeno objavljen i ne može se znati sa sigurnošću, no procijene akademika su da je zaraza zahvatila oko 500 milijuna ljudi i usmrtila više od 50 milijuna (Rosenwald, 2020).

Period ove pandemije odvio se kroz tri vala stoga se često uspoređuje sa najaktualnijom pandemijom COVID-19. Neki autori je čak nazivaju prvom modernom pandemijom jer je bila prva pandemija koja se velikom brzinom proširila diljem svijeta. Iako mobilnost prije nešto više od sto godina nije ni približna onoj danas, gripa se ipak uspjela proširiti pomorskim i željezničkim prometnim sustavom (Taubenberger i Morens, 2006).

Osim što je karakterizira pojava u valovima, brzina zaraze, proširenje čitavim svijetom i opasnost za živote zaraženih, Španjolska gripa često se uspoređuje sa pandemijom Covid-19 zbog sličnosti mjera za njeno upravljanje od strane vlasti kao što je izoliranje zaraženih od onih koji to nisu (karantena), ograničenje putovanja, ali i samoinicijativne mjere zaštite poput socijalne distance i izbjegavanje socijalizacije (Ferguson i sur., 2006).

Mjere upravljanja Španjolskom gripom bile su lekcija koju su vlasti raznih gospodarstva primijenile i za suzbijanje pandemije COVID-19. Međutim, još jedna lekcija koja se mogla steći razmatranjem razvitka događaja od prije 100 godina je i utjecaj takvog događaja na gospodarstvo. Naime, baš kao i ono čemu se svjedoči danas (2022), Španjolska gripa rezultirala je smanjenjem BDP-a, inflacijom, porastom nezaposlenosti itd. (Roos, 2020).

Pandemija je trajala od 1918. do 1919. godine i u tom kratkom periodu je uspjela zaraziti gotovo trećinu tadašnje populacije. Međutim, posljednji soj gripe H1N1 za kojeg se pretpostavljalo da je uzrok Španjolske gripe jednako brzo se 'smirio' i nastavio egzistirati kao sezonska gripa sve do 2009. godine. Izuzev su 1957. i 1968. godine kada je H1N1 evoluirao u kombinaciji sa virusom ptičje gripe i u kratkim periodima ponovo oduzeo milijune života (Roos, 2020).

Soj virusa H1N1 nikad nije u potpunosti nestao i na doista neobjašnjiv način je napadao ljudsku populaciju u tom periodu. Stoga je bio povezan sa velikom neizvjesnošću i strahom baš poput COVID-a. To je također razlog zašto se Španjolska gripa u literaturi često naziva majkom svih pandemija. Svijet 2008. godinu pamti po financijskoj krizi koja je zahvatila globalno gospodarstvo. No, opravdano ime majke pandemije, ponovo se pojavljuje 2009. i 2010. godine sada pod nazivom svinjska gripa.

Industrija putovanja u 1918. bila je gotovo nepostojeća no pandemija je teško oštetila turističke industrije potpunim zatvaranjem ponude i potražnje turističkih usluga. Kao što je rečeno, va pandemija zahvatila je svijet 2009. i 2010. godine ubrzo nakon globalne financijske krize i dovela do problema u više industrija među kojima su putovanja i turizam. Zapravo, zdravlje i sigurnost bili su glavna briga za turiste (Kozak i sur., 2007) tada kao i danas. S izuzetkom Antarktika i mnogih zemalja Afrike, većina zemalja potvrdila je slučajeve zaraze i smrtno slučajeve od svinjske gripe (Garg, 2013).

Epidemija svinjske gripe na vrh financijskoj krizi imala je pogubni utjecaj na gospodarstvo, a posebice na turizam mnogih zemalja. Page i sur. (2011) navode da je zbog svinjske gripe u Engleskoj 2009. turizam doživio gubitak od 1,6 milijuna turista. No žarište negativnih posljedica bilo je izvorište gripe, Meksiko. Meksički turizam i gospodarstvo se u ljeto 2009. godine suočilo s najvećim padom prihoda od svinjske gripe. Međutim, glavni razlog je bila panika koja je stvorena među putnicima u odnosu na stvarni utjecaj i opasnost gripe.

Turisti posebno iz Kanade i Sjedinjenih Država otkazali su svoja putovanja. Vlasti Mexico Cityja također su zatvorile mnoga javna mjesta i zabranile okupljanje ljudi. Prema izvješćima novinara, postotak popunjenosti luksuznih hotela u gradu tijekom ove sezone pao je na 4% (Speakman, 2011). Garg (2013) je spomenuo da su zbog izbijanja svinjske gripe mnoge turističke organizacije ugašene te da su turistička poduzeća zatvorena.

Svjetska zdravstvena organizacija (engl. *World Health Organisation* -WHO) i vodeće zdravstvene vlasti nisu nametnule nikakva ograničenja ljudima koji putuju u pogođene zemlje. No, neke zračne tvrtke i putničke agencije otkazale su svoja putovanja prema Meksiku. Na primjer TUI putovanja, Thomas cook i Virgin Holidays su obustavili sve svoje usluge i pakete za Meksiko nakon izbijanja svinjske gripe (Garg, 2013).

Sektor turizma suočio se s naglim padom, posebice u zemljama poput Amerike, Španjolske i Meksika, što je produbilo probleme nastale uslijed globalne ekonomske recesije. Meksička bitka protiv narkokartela bila je opstruirana zbog svinjske gripe jer se vlada više usredotočila na javno zdravstvo. Na temelju razlika u popunjenosti obalnih naselja u odnosu na kopnene gradove (s izraženijim padom u prvim) procijenjeno je da je turizam pao oko 45% tijekom drugog tromjesečja pandemije, pri čemu je inozemni turizam bilježio pad između 55 i 60%, dok je kod domaćeg to bilo između 40 i 45% (Villanueva, 2009).

Budući da je najmanje 40% turističkih poduzeća u Meksiku bilo neregistrirano, vrlo je značajan broj onih koji nisu primili nikakvu pomoć. Mnoga od tih poduzeća bila su prisiljena na zatvaranje, što je rezultiralo dugotrajnim društvenim učincima u obliku nezaposlenosti i prisilne migracije. Stoga je više od 10.000 konobara, kuhara, sobarica i drugih turističkih zaposlenika u Cancunu otpušteno s posla (Speakman, 2011).

3.2. Ebola

Epidemije ebole dogodile su se u Demokratskoj Republici Kongo i Ugandi što je rezultiralo najsmrtonosnijom pojavnosću od njezina otkrića 1976. (BBC, 2015). Epidemija je zatim zabilježena u Gvineji u prosincu 2013. (Knapton, 2015). U kolovozu 2014. WHO je proglasila „međunarodno izvanredno stanje u javnom zdravstvu“ strahujući da bi virus koji se brzo prenosi mogao postati globalna pandemija. Epidemija je nastavila eskalirati do siječnja 2015., kada se stopa zaraze konačno preokrenula (BBC, 2015). Smrtnih slučajeva od ebole također je bilo u Nigeriji, Maliju, Španjolskoj, Njemačkoj i SAD-u, a zabrinutost međunarodne zajednice se pojačala kako se medijska pokrivenost povećala nakon što se ebola proširila na SAD i Europu (Cullen, 2014).

Afrika je postala stigmatizirana kao kontinent koji je potencijalni izvor zaraze što je dovelo do smanjenja broja voljnih volontera koji nude pomoć, a kamoli turista koji žele posjetiti destinaciju

(Rübsamen i sur., 2015). U travnju 2014. obustavljeni su svi letovi za i iz Gambije u tri pogođene zemlje kao i Nigeriju. Većina čarter prijevoznika zaustavila je svoje usluge za Gambiju, a Brussels Airlines je ostao jedina poveznica iz Europe tijekom cijele krize. Ebola je rezultirala brzim smanjenjem dolazaka turista, točnije padom od 60% u 2014. i procijenjenim padom od -40 % u izravnoj zaposlenosti s 49 500 na 29 000 radnih mjesta (Cullen, 2014).

Utjecaj epidemije ebole na tržište rada u turizmu pogođenih zemalja djelovalo je kroz dva različita kanala. Prvi su izravni i neizravni učinci samih bolesti i smrtnosti koji su privremeno ili trajno oduzimali radno sposobne od ukupne radne snage. Drugi su učinci ponašanja koji proizlaze iz straha od zaraze, što zauzvrat dovodi do straha od druženja s drugima i smanjuje sudjelovanja u radnoj snazi, zatvara mjesta zaposlenja, ometa prijevoz, motivira vlade da zatvore kopnene granice i ograniče ulazak građana iz pogođenih zemalja te motivira donositelje privatnih odluka da otkazuju redovne komercijalne letove i smanje usluge dostave (Rübsamen i sur., 2015).

Prvi od ovih kanala, koji se sastoji od radne snage i utjecaja zdravlja na rashode koji proizlaze iz izravnih i neizravnih učinaka epidemije, pomno prati broj sumnjivih i stvarnih slučajeva bolesti. Drugi, ili bihevioralni kanal, manje je osjetljiv na stvarni broj slučajeva ebole jer je vođen ponašanjem averzije, a potencijalno je osjetljiviji na informacije i javni odgovor (Rübsamen i sur., 2015).

Na primjer, poslodavci koji su naučili kako zaštititi sebe i svoje radnike od zaraze ponovno su otvorili radna mjesta i nastavili sa radom. Slično tome, vlade koje pokazuju da su kontrolirale epidemiju i nastavile s normalnim aktivnostima potaknut će povjerenje kako domaćim tako i međunarodnim gospodarskim subjektima kako bi obnovili prijašnji tempo ekonomske razmjene (Rübsamen i sur., 2015).

3.3. SARS

Teški akutni respiratorni sindrom (SARS) uzrokovan korona virusom koji se pojavio u Kini u studenom 2002. je bolest koja se brzo širi te je relativno smrtonosna. Ova bolest dosegla je 26 zemalja i zarazila više od 8000 ljudi (Wilder-Smith i sur., 2020). Iako SARS ima kraće razdoblje preživljavanja jer ima manji broj slučajeva i incidenata u usporedbi s drugim bolestima, poznato je da je izazvao negativne ekonomske učinke (Breda, 2004).

U Kini je turizam jedan od sektora koji je bio najviše pogođen ovom epidemijom. Peking, Guangzhou i Šangaj, tri najveća grada Kine, pokazali su se kao regije u kojima je ekonomski utjecaj bolesti najviše uočen. Dok je SARS posebno uzrokovao otkazivanje putovanja u tim gradovima i nisku stopu popunjenosti od 1,6%, ova je epidemija prouzročila gubitak vrijedan 2,8 milijardi dolara u kineskom turističkom sektoru (Breda, 2004).

Osim Kine, epidemija SARS-a negativno je utjecala i na gospodarstvo i turizam u različitim zemljama i regijama. Siu i Wong (2004) navode da se u Hong Kongu 2004. godine ukupan broj posjetitelja smanjio u odnosu na omjer od 63% u ožujku i travnju 2003. Pine i McKercher (2004) spominju da je u Singapuru i Hong Kongu u približnom razdoblju od četiri mjeseca tijekom pandemije SARS-a, udio turizma u bruto nacionalnom proizvodu smanjen je za 41-42%, a poznato je da je gubitak bruto nacionalnog proizvoda u jugoistočnoj Aziji u 2003. godini iznosio 18 milijardi dolara (Bhati i sur., 2016).

4. Usporedna analiza utjecaja pandemije na tržište rada Hrvatske i Grčke

Globalno širenje odnosno pandemija COVID-19 predstavlja najveću zdravstvenu krizu od poslijeratnog razdoblja. Pandemija COVID-19 prouzročila je brojne smrtne slučajeve, ljudsku patnju, restriktivne mjere i društvenu izolaciju. Većina država implementirala je snažne nefarmaceutске intervencije za smanjenje mogućnosti zaraze i usporavanje širenja COVID-19. Međutim, odluke svjetskih vlada o primjeni mjera socijalnog distanciranja, strogih ograničenja i izolacije također su imale ozbiljne ekonomske posljedice na tržište rada mnogih, a ponajviše turističkog sektora.

U ovom radu analiziran je utjecaj pandemije na tržište rada Hrvatske i Grčke. Naime, Hrvatska i Grčka su turističke zemlje u kojima je turistička ponuda postojeća na gotovo čitavoj površini zemlje. Duga tradicija turističkog sektora upošljava veliki udio stanovništva u ovim zemljama bilo u raznim turističkim organizacijama ili kroz samozapošljavanje. Tijekom pandemije hoteli, ugostiteljski objekti kao što su kafići i restorani, muzeji itd. su bili zatvoreni čekajući promjenu odluka vlada zemalja diljem svijeta. Za tisuće i tisuće ljudi zaposlenih izravno ili neizravno u turističkom sektoru bilo je prisiljeno pronaći drugi posao.

Primarni cilj ovog istraživanja je analizirati utjecaj pandemije Covid-19 na tržište rada turističkog sektora RH i Grčke. U tu svrhu formulirane su sljedeće hipoteze:

1. H01: Utjecaj pandemije COVID-19 na tržište rada u turizmu pokazuje nagli pad ponude i smanjenje zapošljavanja u turizmu.
2. H02: Utjecaj pandemije COVID-19 na tržište rada u turizmu pokazuje pad broja poduzeća u turističkom sektoru.
3. H03: Trend pada zapošljavanja u turizmu prati trend kretanja BDP-a.

4.1. Rezultati istraživanja

Ovo poglavlje donosi pregled rezultata istraživanja utjecaja pandemije na tržište rada RH i Grčke. Za svaku zemlju su analizirane mjere zaštite nametnute i sugerirane od strane nadležnih tijela te su prikazani i obrađeni kvantitativni podaci o kretanju pokazatelja tržišta rada sa svrhom testiranja istinitosti navedenih hipoteza.

4.1.1. Utjecaj pandemije na tržište rada Hrvatske

Nakon naglog porasta broja zaraženih koronavirusom krajem listopada 2020. godine, epidemiološka situacija u Hrvatskoj progresivno se pogoršavala. 3. veljače 2020. Vlada je odlučila provesti mjere zdravstvenog nadzora za osobe koje su boravile u kontinentalnoj Kini posljednjih 14 dana. Vlada je 21. veljače 2020. godine odlučila uspostaviti karantenu za osobe za koje je utvrđeno ili se sumnja da su bile u izravnom kontaktu s oboljelima od koronavirusa dok su bili na brodovima (Koronavirus.hr, 2022).

Civilna zaštita MUP-a uvela je 9. ožujka 2020. pojačani paket mjera. Svi strani državljani koji su Hrvatsku ušli iz žarišta zaraze bili su obaviješteni o obveznoj mjeri smještaja u karantenu u trajanju od 14 dana, prije ulaska u Hrvatsku. Svim građanima savjetovano je da razmisle o odgađanju putovanja koja nisu neophodna u svim zemljama i regijama koje su više pogođene novim koronavirusom. Nadalje, preporučeno je daljnje odgađanje svih okupljanja i organiziranih okupljanja na kojima je sudjelovalo više od 1000 ljudi; a svi organizatori skupova bili su dužni osigurati najviše higijenske standarde (MUP, 2020).

Stožer civilne zaštite donio je 19. ožujka 2020. Odluku o mjerama za ograničavanje društvenih okupljanja, rada u trgovini, uslužnim djelatnostima i održavanja sportskih i kulturnih manifestacija za narednih 30 dana. Mjere su uključivale obustavu društvenih okupljanja za više od 5 osoba, obustavu svih kulturnih aktivnosti, rada kafića, barova i restorana (osim dostave), obustavu usluga koje uključuju izravan kontakt s klijentima (frizeri, kozmetičari, brijači, pedikure, saloni za masažu, saune, bazeni), svih organiziranih sportskih aktivnosti i natjecanja, svih radionica i tečajeva te vjerskih okupljanja. Nadalje, samo trgovine s hranom, higijenom, građevinskim materijalom, prodajom ortopedskih i drugih pomagala; tržnice i ljekarne su ostale otvorene, ali uz posebne higijenske upute i upute o udaljenosti (Koronavirus.hr, 2022).

Poslodavci su bili dužni organizirati rad od kuće gdje je to moguće, otkazati sastanke ili organizirati telekonferencije i koristiti druge tehnologije za održavanje sastanaka na daljinu, otkazati poslovna putovanja izvan zemlje osim ako je to apsolutno neophodno, zabraniti ulazak na radna mjesta radnicima koji imaju temperaturu i respiratorne smetnje, osobito suhi kašalj i nedostatak daha. Navedenom mjerom građanima je savjetovano da ostanu kod kuće i u potrebnj

mjeri ograniče kretanje. Naknade za osobe koje su kršile mjeru samoizolacije kretale su se od 8.000 do 120.000 kuna (Koronavirus.hr, 2022).

Odlukom od 21. ožujka, 22. ožujka 2020. godine obustavljen je javni prijevoz u Hrvatskoj, a zatvorene su i željezničke i autobusne stanice na 30 dana. Stožer civilne zaštite Republike Hrvatske donio je 21. ožujka 2020. Odluku o mjeri strogog ograničenja zadržavanja na ulicama i drugim javnim mjestima. također u trajanju od 30 dana od dana donošenja Odluke. Kako bi se zaštitili zaposlenici u trgovinama, radno vrijeme u trgovinama određeno je od 8 do 17 sati (Koronavirus.hr, 2022).

Odlukom Stožera civilne zaštite od 19. ožujka 2020. privremeno je zabranjen ili ograničen prelazak osoba preko svih graničnih prijelaza. Hrvatskim državljanima omogućen je povratak u Hrvatsku, odnosno odlazak u državu u kojoj rade i borave, po uputama i mjerama Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo. Vlada je 17. ožujka 2020. usvojila paket od 63 mjere za pomoć gospodarstvu u borbi protiv epidemije koronavirusa. Mjere se odnose na gotovo sve gospodarske sektore. Vlada s ciljem očuvanja radnih mjesta i isplata plaća, npr. odgađanje plaćanja javnih nameta poput poreza na dohodak i poreza na dobit i dr. (Koronavirus.hr, 2022).

Stožer civilne zaštite objavio je 27. svibnja Odluku o izmjenama i dopunama Odluke o potrebnim mjerama za ograničavanje društvenih okupljanja, rada u trgovini, uslužnom obrtu i održavanja sportskih i kulturnih događanja za vrijeme trajanja proglašene epidemije bolesti COVID-19. Ovom odlukom ukinuta je zabrana javnih događanja i okupljanja s više od 40 osoba. Sportska natjecanja održavaju se bez nazočnosti gledatelja, od 30. svibnja na otvorenom, a od 13. lipnja u dvorani (Koronavirus.hr, 2022).

Nakon eskalacije epidemije koja je započela sredinom lipnja, nakon 3-tjednog razdoblja smanjenja (uključujući samo tri nova slučaja od 31. svibnja do 10. lipnja), budući da su neki od novih slučajeva bili povezani s noćnim klubovima, 26. lipnja, Vlada je donijela Odluku o kontroli poštivanja Preporuke za sprječavanje zaraze COVID-19 u ugostiteljstvu noćnih klubova (Koronavirus.hr, 2022).

Premijer Andrej Plenković najavio je 26. studenog, da će nova stroža ograničenja zaraze koronavirusom (COVID-19) stupiti na snagu u petak, 27. studenog u ponoć, te će biti na snazi najmanje do 21. prosinca zbog nedavnog porasta broja slučajeva. Nove mjere uključivale su

ograničavanje vanjskih i javnih okupljanja na 25 ljudi i privatnih stranaka na 10, a vjenčanja su obustavljena. Javni prijevoz bio je ograničen na 40 posto kapaciteta, a kafići i restorani bili su zatvoreni za goste dok ali restorani su mogli pripremati i dostavljati hranu. Maske za lice ostale su obvezne u zatvorenim prostorima u cijeloj zemlji, uključujući trgovine, barove, restorane i druga mjesta gdje postoji blizak kontakt s kupcima te u javnom prijevozu. Hrvatska je ponovno otvorila svoje granice i svim državljanima Ujedinjenog Kraljevstva i EU/EEA te pojedincima sa stalnim boravkom u zemljama EU-a dopušten je slobodan ulazak u zemlju bez ograničenja (Crisis 24, 2022).

Prikaz mjera za upravljanje zarazom COVID-19 u 2020. godini jasno ukazuje na brojna ograničenja koja su utjecala na odvijanje turističkih aktivnosti i samim time na tržište rada u turizmu. Primjerice zatvaranje restorana, hotela, klubova i ostalih sličnih objekata stavilo je tisuće zaposlenika na čekanje, a mnogi su potražili zaposlenje i u drugim sektorima.

Kao što je već spomenuto, Hrvatska je izuzetno turistička zemlja što ilustrira i podatak da turizam hrvatskom BDP-u doprinosi sa čak 18% što je najveći udio BDP-a od turističke djelatnosti od svih zemalja članica EU-a (Rihelj, 2017). Prva hipoteza glasi: utjecaj pandemije COVID-19 na tržište rada u turizmu pokazuje nagli pad ponude i smanjenje zapošljavanja u turizmu. Turizam je djelatnost koja zapošljava veliki udio stanovništva RH. Tablica 1 prikazuje podatke o broju zaposlenih prema područjima NKD-a. Kao pokazatelj zaposlenosti u turizmu izabrana je najistaknutija djelatnost unutar turističkog sektora, odnosno djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u periodu od 2015. do 2021. godine.

Tablica 1. Broj zaposlenih u djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane 2015.-2021. u RH (godišnji prosjek)

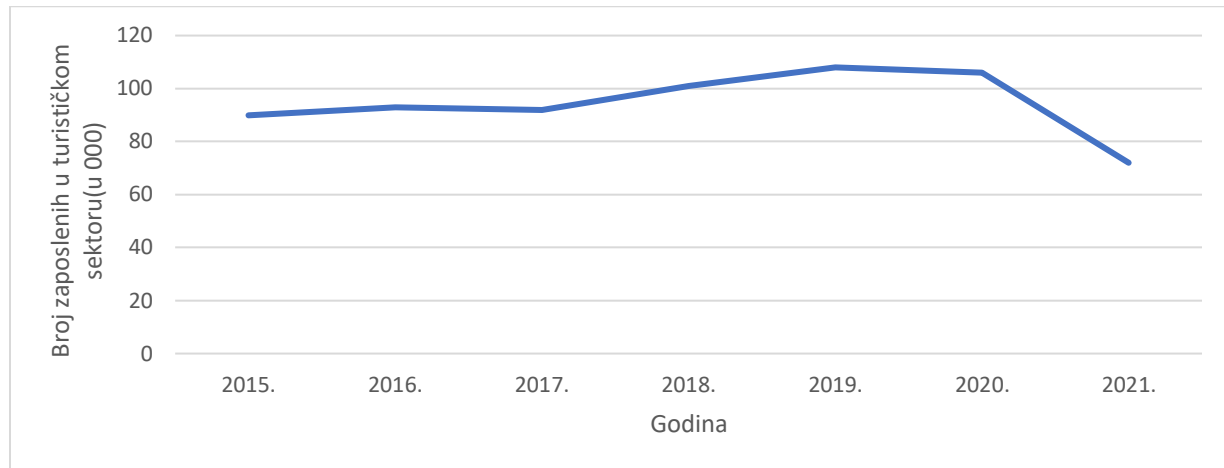
Godina	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.
Broj zaposlenih u turističkom sektoru(u 000)	90	93	92	101	108	106	72

Izvor: DZS (2022). Statistika u nizu – zaposlenost. Dostupno na: <https://podaci.dzs.hr/hr/statistika-u-nizu/> [pristup: 20.04.2022.].

Tablica 1 prikazuje trend rasta broja zaposlenih u djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane od 2015. sa završetkom u 2019. godini. Pandemija Covid-19 nastupila je u RH

2020. godine te su utjecaji na tržište rada vidljivi već u 2020., a posebice u 2021. godini. Podaci iz tablice ukazuju na pad zaposlenosti u turističkom sektoru kao posljedice pandemije COVID-19. Kretanje broja zaposlenih u turističkom sektoru ilustrirano je i Grafikonom 1.

Grafikon 1. Broj zaposlenih u turističkom sektoru u djelatnostima smještaja i ugostiteljstva RH (godišnji prosjek)

Izvor: izrada autora prema DZS (2022).

Na Grafikonu 1. posebno se ističe vrhunac zaposlenosti u turističkom sektoru koji je u promatranom periodu bila 2019. godina te je vidljiv nagli pad 2020. godine koji se nastavio i 2021. godine spuštajući se na najnižu razinu u odnosu na sve prikazane godine. Ovi podaci potvrđuju istinitost prve hipoteze, odnosno da utjecaj pandemije COVID-19 na tržište rada u turizmu pokazuje nagli pad ponude i smanjenje zapošljavanja u turizmu.

Sljedeći pokazatelj utjecaja pandemije Covid-19 na tržište rada je utjecaj na mala i srednja poduzeća. Naime, 99% registriranih poduzeća u RH pripada SME skupini poduzeća, a druga hipoteza glasi: utjecaj pandemije COVID-19 na tržište rada u turizmu pokazuje pad broja poduzeća u turističkom sektoru. Stoga slijedeća tablica prikazuje kretanje broja aktivnih poduzeća u turističkom sektoru od 2015. do 2021. godine.

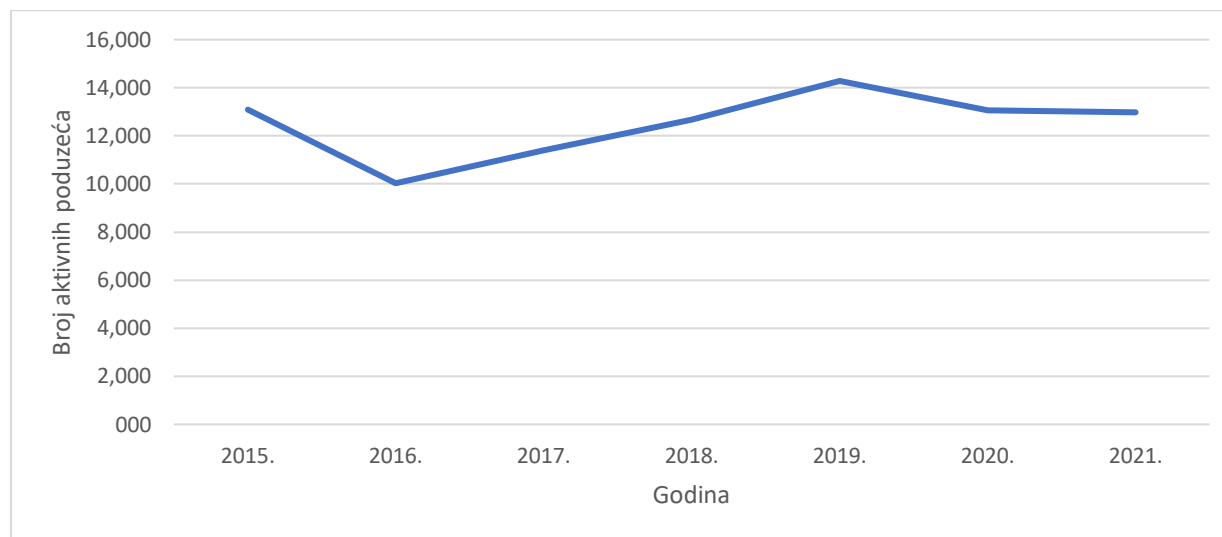
Tablica 2. Kretanje broja aktivnih poduzeća aktivnih poduzeća u djelatnostima smještaja i ugostiteljstva RH od 2015. do 2021. godine (godišnji prosjek)

Godina	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.
Aktivna poduzeća u turizmu	13.087	10.027	11.405	12.661	14.282	13.051	12.966

Izvor: DZS (2022). Statistika u nizu - Gospodarstvo - osnovni pokazatelji. Dostupno na: <https://podaci.dzs.hr/hr/statistika-u-nizu/> [pristup: 20.04.2022.].

Tablica 2. ukazuje na nagli pad broja aktivnih poduzeća u turističkom sektoru u 2016. godine nakon čega je vidljiv kontinuiran trend rasta sve do 2019. godine. Te godine ne samo da je dostignut broj aktivnih poduzeća u turističkom sektoru zabilježen 2015. godine već je ostvaren i rast u odnosu na taj broj. Međutim, već u 2020. godini broj pada ispod razine 2015. godine i nastavlja padati 2021. godine. Ovaj pokazatelj je prikazan i Grafikonom 2.

Grafikon 2. Kretanje broja aktivnih poduzeća u djelatnosti smještaja i ugostiteljstvu 2015.-2021. (godišnji prosjek)

Izvor: izrada autora prema DZS (2022).

Na Grafikonu 2. su jasno vidljive fluktuacije u broju aktivnih poduzeća u turističkoj aktivnosti od 2015. do 2021. godine. Vidljiv je oštar pad broja 2016.godine i ponovo 2020. godine te nastavak pada broja i 2021. godine. Očito je da u 2021. godini zabilježen pad broja aktivnih poduzeća u turizmu od preko 1300 poduzeća. Dakle, može se zaključiti da je pandemija imala značajan utjecaj na pad poduzetničke aktivnosti i opstanak poduzeća u turističkom sektoru čim se potvrđuje istinitost i druge hipoteze.

Analizom prikazanih podataka može se zaključiti kako je pandemija Covid-19 utjecala na tržište rada u turizmu RH u kontekstu broja zaposlenih u turizmu i broja registriranih poduzeća u Republici Hrvatskoj. Slijedeća hipoteza glasi: trend pada zapošljavanja u turizmu prati trend kretanja BDP-a. Tablica 3 prikazuje usporedne podatke ove dvije varijable.

Tablica 3. Kretanje zaposlenih u turističkom sektoru (djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane) i kretanja BDP-a (u 000) u Hrvatskoj (godišnji prosjek)

Varijabla/godina	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.
Broj zaposlenih	90	93	92	101	108	106	72
BDP	344	356	372	391	412	378	431

Izvor: Izrada autora prema HNB (2022).

Kako bi se odredio međusobni odnos ove dvije varijable izračunat je Pearsonov koeficijent korelacije. „Pearsonov koeficijent korelacije ili koeficijent jednostavne linearne korelacije primjenjuje se u slučaju linearne povezanosti te u analizi samo dviju pojava predočenih varijablama x i y . To je brojčani pokazatelj kojim se mjeri stupanj jakosti i smjer statističke linearne povezanosti između promatranih varijabli.“ (Dumičić i Bahovec (2011), str. 324).

Kovarianca varijabli x (broj zaposlenih) i y (BDP) izračunata je prema formuli:

$$Cov(x,y) = \frac{(\sum_{i=1}^n x_i - \bar{x}) \cdot (\sum_{i=1}^n y_i - \bar{y})}{n-1} = \frac{\sum_{i=1}^n x_i y_i - \bar{x} \bar{y} n}{n-1}$$

$$= -64,3877551$$

Kovarianca varijabli x i y iznosi -64,3877551. Pri poznatom koeficijentu kovarijanca moguće je izračunati Pearsonov koeficijent korelacije uz pomoć jednadžbe:

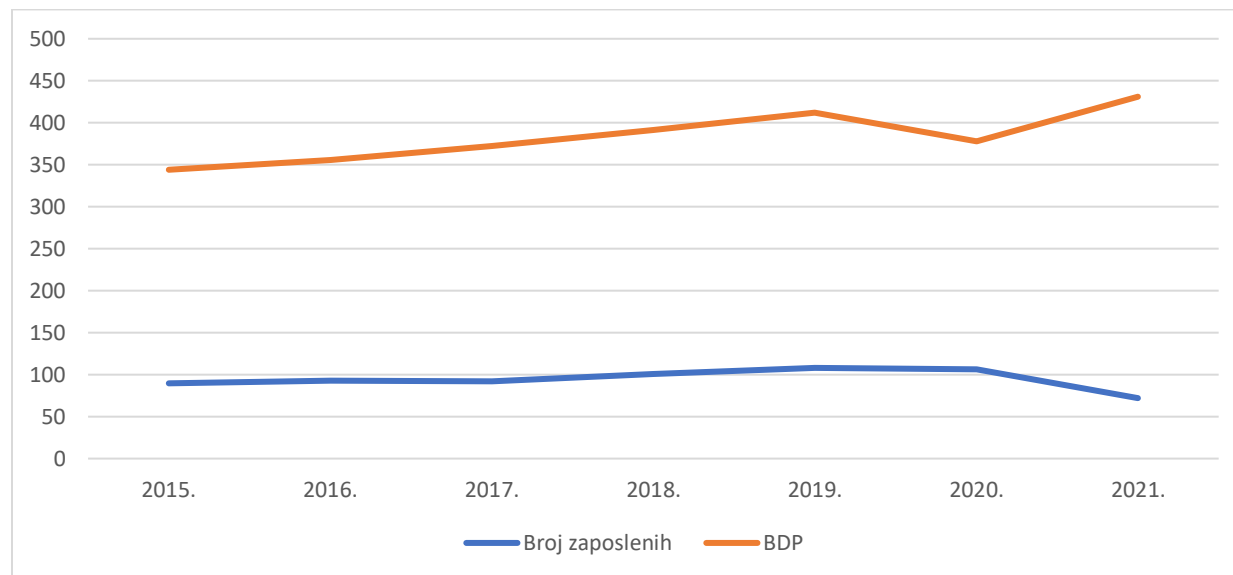
$$r = \frac{Cov(x,y)}{\sigma_x \sigma_y} = -0,20163$$

Pearsonov koeficijent korelacije iznosi -0,20163. S obzirom da ovaj koeficijent može poprimiti vrijednost u intervalu $[-1 \leq r \leq 1]$ pri čemu blizina graničnim vrijednostima označava jačinu korelacije. Prema Dumičić i Bahovec (2011), sve vrijednosti između 0 i 0,5 označavaju slabu vezu između varijabli, a s obzirom da je koeficijent negativan može se zaključiti da su broj zaposlenih

i BDP u promatranom periodu u slaboj negativnoj korelaciji. Negativan smjer veze između pojava ukazuje na to da trend pada zapošljavanje ne prati kretanje BDP-a u RH.

Grafikon u nastavku ukazuje usporedno kretanje zaposlenih i BDP-a kao što je prikazano u Tablici 3.

Grafikon 3 Kretanje zaposlenosti u turističkom sektoru (djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane) i BDP-a u Hrvatskoj (godišnji prosjek)

Izvor: izrada autora prema DZS (2022) i HNB (2022).

Kao što je prikazano ranije, zaposlenost u turističkom sektoru i BDP u Hrvatskoj se ne kreću u istom smjeru. Iako do 2016. godine obje varijable prikazuju trend rasta, od te godine se počinju razilaziti u smjeru kretanja. Stoga je i iz grafičkog prikaza moguće zaključiti da nisu u nikakvoj korelaciji.

4.1.2. Utjecaj pandemije na tržište rada Grčke

Grčka je potvrdila prvi pozitivan slučaj 26. veljače 2020. Slučaj Grčke od posebnog je interesa, jer je zahtijevao od zemlje da se suoči s teškom situacijom usred drugih turbulentnih dilema koje su se postavljale njezinim građanima i donositeljima odluka. Dok Grčka još nije riješila gospodarsku i političku krizu iz 2008. godine, pojavili su se novi izazovi. Unatoč svemu, Vlada je djelovala rano, u roku od nekoliko tjedana nakon prve potvrde pozitivnih slučajeva, donijevši ključne odluke, koje su se pokazale temeljnim u kontroli izbijanja virusa (Bank of Greece, 2020).

Prva linija provedenih mjera odnosila se na regije u kojima su se pojavili slučajevi. Bolesnici su ili stavljani u karantenu ili su hospitalizirani prema svojim potrebama, dok su njihovi bliski suradnici locirani i ispitani kao mogući slučajevi. Ministarstvo zdravstva započelo je svakodnevna javna priopćenja o napredovanju kontaminacije i putem medija objavljivalo informacije o mjerama opreza na koje su se građani morali osobno obvezati. Ministarstvo je uglavnom isticalo važnost osnovnih samohigijenskih pravila i ranog prepoznavanja simptoma, posebno za one koji su putovali u pogođene regije svijeta (Ethnos, 2020).

Dana 27. veljače 2020. i u roku od jednog dana nakon pojave prvih slučajeva, Vlada je najavila otkazivanje svih karnevalskih događanja. Dodatno, kako bi se spriječila masovna okupljanja, nametnula su se ograničenja u radu kazališta, kina, arheoloških terena, kao i atletskih i umjetničkih predstava. Dana 8. ožujka 2020., a kako su pozitivni slučajevi dosegli ukupno 73, vlada je zabranila sva školska putovanja diljem zemlje na dva tjedna. Štoviše, centri za starije osobe zatvoreni su na četiri tjedna, nije bilo dopušteno sudjelovanje na atletskim događajima, a konferencije su obustavljene na četiri tjedna (Ethnos, 2020).

Dana 10. ožujka 2020. i dok je broj pacijenata dosegao 89, bolnice su ograničile broj posjetitelja, umjetnička događanja s više od 1000 polaznika su otkazana, a svi obrazovni zavodi svih razina zatvoreni su u cijeloj zemlji sljedećih četrnaest dana. Štoviše, vlada je izdala dvotjedno zatvaranje kazališta, sudova, kina, teretana, igrališta i klubova počevši od 14. ožujka, dok se sljedećeg dana isto ograničenje odnosilo na trgovačke centre, robne kuće, kafiće (isključujući usluge dostave), knjižnice, muzeje, zabavne parkove i kozmetičke salone svih vrsta (Ministry of Health, 2020).

Dana 18. ožujka 2020. svi komercijalni trgovci na malo, osim ljekarni, supermarketa i benzinskih postaja, trebali su držati svoje trgovine zatvorenim najmanje deset dana. Do tada je Grčka također zabranila okupljanja više od deset ljudi i dopustila ulazak u zemlju samo građanima EU-a. Istodobno je Ministarstvo financija objavilo popis potpornih mjera za pomoć nacionalnom gospodarstvu. Zamjenik ministra civilne zaštite izjavio je da će hoteli diljem zemlje od 22. ožujka 2020. ostati zatvoreni do kraja travnja. Ovom mjerom isključena su tri hotela u gradovima Atena i Solun te jedan hotel po glavnom gradu regije (Ministry of Health, 2020).

Istog dana, premijer je grčkim građanima izjavio da je u cijeloj zemlji službeno uveden policijski sat od 23. ožujka u 06:00 sati do 6. travnja 2020. Građanima je bilo dopušteno kretanje samo iz određenih razloga kao što su preseljenje na svoje radno mjesto, pomaganje nekome u potrebi,

kupovanje hrane ili lijekova, posjeta liječnika ili šetanje kućnog ljubimca. Osobe koje napuštaju svoj dom bile su dužne ponijeti osobnu ili putovnicu, kao i određenu potvrdu u kojoj se navodi razlog preseljenja. Policija je patrolirala ulicama, a prekršiteljima je naplaćena naknada od 150 eura (Ministry of Health, 2020).

Dana 28. travnja, grčki premijer najavio je detaljan plan za ukidanje opće karantene. Od 4. svibnja grčkim građanima više nije bilo potrebno odobrenje da napuste svoje domove, a neke male tvrtke ponovno su otvorene. U javnom prijevozu, bolnicama, frizerskim salonima i malim poduzećima nošenje maske od bilo je obavezno. 11. svibnja učenici dvanaestog razreda vratili su se u školu kako bi polagali prijemni ispit (Refenberg, 2021).

18. svibnja drugi učenici srednjih i srednjih škola vratili su se u učionice i Grci su mogli putovati izvan svojih općina. Hoteli i restorani koji rade tijekom cijele godine mogli su nastaviti s normalnim aktivnostima od 1. lipnja uz poduzimanje određenih mjera opreza, uključujući socijalno distanciranje i obvezu zaposlenika da nose rukavice i maske (Refenberg, 2021).

Od sredine srpnja 2020. na snazi su sljedeća državna pravila o korištenju maski za lice u Grčkoj (Kaitelidou i sur., 2021):

- Obvezna uporaba maske u cijelom javnom prijevozu unutar Grčke, uključujući i na trajektima;
- Obvezna uporaba maske u zračnim lukama i u zrakoplovima;
- Obvezna uporaba maski u svim javnim zatvorenim prostorima, uključujući medicinske i zdravstvene ustanove, dizala, stubišta i bilo koji zatvoreni prostor koji pruža robu ili usluge (uključujući supermarkete, trgovine, pekare, kafiće, banke, državne i komunalne urede, maloprodajne trgovine, brijačnice, frizerske i kozmetičke salone i bogomolje).

Primijenjeno je nacionalno ograničenje od 50 ljudi koji se može okupiti za javna i društvena događanja, osim onih za koja vrijede posebna pravila, poput restorana, kazališta, kina. U zabavne prostore (klubovi, prostori s glazbom uživo, barovi, restorani, kafići) nisu bili dopušteni stalni gosti. Obustavljena su sva javna događanja, uključujući koncerte i nastupe s stalnim posjetiteljima (Kaitelidou i sur., 2021).

Kao i gore navedene mjere na nacionalnoj razini o obveznoj upotrebi maski i ograničenja na javnim mjestima i uslugama, grčke vlasti su u kolovozu 2020. uvele dodatna lokalna ograničenja

vezana uz koronavirus u određenim područjima, u povodu povećanog broja slučajeva ili drugih valjanog razloga, u odnosu na to područje. Na primjer, lokalna ograničenja uvedena su na otok Lesbos, otok Mikonos, poluotok Halkidiki i regije Chania i Heraklion na Kreti, uključujući (Kaitelidou i sur., 2021) :

- Zabrana rada svih trgovina, usluga i objekata vezanih uz prehrambenu/ugostiteljsku djelatnost od ponoći do 7 ujutro sljedećeg dana.
- Zabrana okupljanja više od 9 osoba, bilo u zatvorenom ili na otvorenom;
- Ograničenje od 4 osobe po stolu u bilo kojem restoranu, osim u slučajevima kada se zabava sastoji od članova obitelji, gdje je ograničenje 6 osoba;
- Obvezna uporaba maski za lice u zatvorenim i vanjskim javnim prostorima

Grčka vlada je 9. listopada uvela podjelu na rizične zone. Razine rizika temelje se na broju novih dnevnih slučajeva na 100.000 ljudi (Kaitelidou i sur., 2021) :

Razina 1 – zelena – nizak rizik (intervencija: pripravnost / uzbuna)

Razina 2 – Žuta – Umjereni rizik (Intervencija: Praćenje)

Razina 3 – narančasta – visoki rizik (intervencija: pojačano praćenje)

Razina 4 – Crvena – Vrlo visok rizik (Intervencija: Stroge mjere)

Grčka je 7. studenog 2020. ušla u drugi nacionalni karantin (na tri tjedna, do 30. studenog) kako bi zaustavila drugi val slučajeva koronavirusa, nakon eksponencijalnog porasta slučajeva. Vlada je 26. studenog 2020. produžila nacionalnu blokadu do 6 ujutro u ponedjeljak, 7. prosinca, u nastojanjima da suzbije širenje COVID-19 i ograniči sve veći broj intubacija i smrtnih slučajeva. Produženje se smatralo nužnim zbog povećane stope zaraze u zemlji, posebno u područjima gdje je broj slučajeva vrlo visok u usporedbi s populacijom kao što su Solun, Serres, Larisa, Etoloakarnania, Lesvos i Achaia (Kaitelidou i sur., 2021).

3. prosinca 2020. postupni povratak gospodarskim i društvenim aktivnostima odgođen je zbog broja novih infekcija. Drugo zatvaranje u zemlji zbog bolesti COVID-19 produženo je za tjedan dana. Trgovine za božićna drvca i ukrase ponovno su otvorene 7. prosinca. Istodobno je ukinuta zabrana prodaje sličnih artikala u supermarketima, koja je uvedena 10. studenog kao odgovor na zabrinutost zbog neloyalne konkurencije. Ostala je na snazi zabrana prodaje ostalih trajnih proizvoda u supermarketima poput knjiga, odjeće, obuće i elektroničke opreme. Dana 11. prosinca

2020. godine grčke vlasti najavile su ograničeno ublažavanje ograničenja izolacije u zemlji za božićne i novogodišnje praznike (Kaitelidou i sur., 2021).

Od 13. prosinca 2020. do 7. siječnja 2021. trgovcima bi bilo dopušteno raditi samo po novom “klikni” sustavu za narudžbe koje se podnose putem interneta ili telefona. Potrošači bi smjeli posjećivati trgovine samo kako bi preuzeli svoje narudžbe. Zabranjena je kupovina u maloprodajnim objektima. Plaćanja su se trebala izvršiti online ili u trgovini samo putem POS sustava (Kaitelidou i sur., 2021).

Trgovine u trgovačkim centrima trebale su raditi po “klikni” sustavu pod uvjetom da distribuiraju online ili telefonske narudžbe sa štandova u vanjskom prostoru. Noćni policijski sat ostao je na snazi tijekom blagdana u cijeloj zemlji. Od 13. prosinca 2020. do 7. siječnja 2021. od 22 sata do 5 sati ujutro zabranjeno je kretanje bez potrebe. Kretanje je bilo dopušteno samo iz određenih razloga, slanjem SMS poruke na namjensku liniju (Kaitelidou i sur., 2021).

Grčka je država koja se nalazi na jugoistoku Europe. Procjenjuje se da je učinak turizma na grčki bruto domaći proizvod prije pandemije iznosio 20,6 % što je dvostruko više od globalnog prosjeka od 10,4 %. Grčki turizam izvor je rada za mnoge stanovnike Grčke, što je prikazano i Tablicom u nastavku.

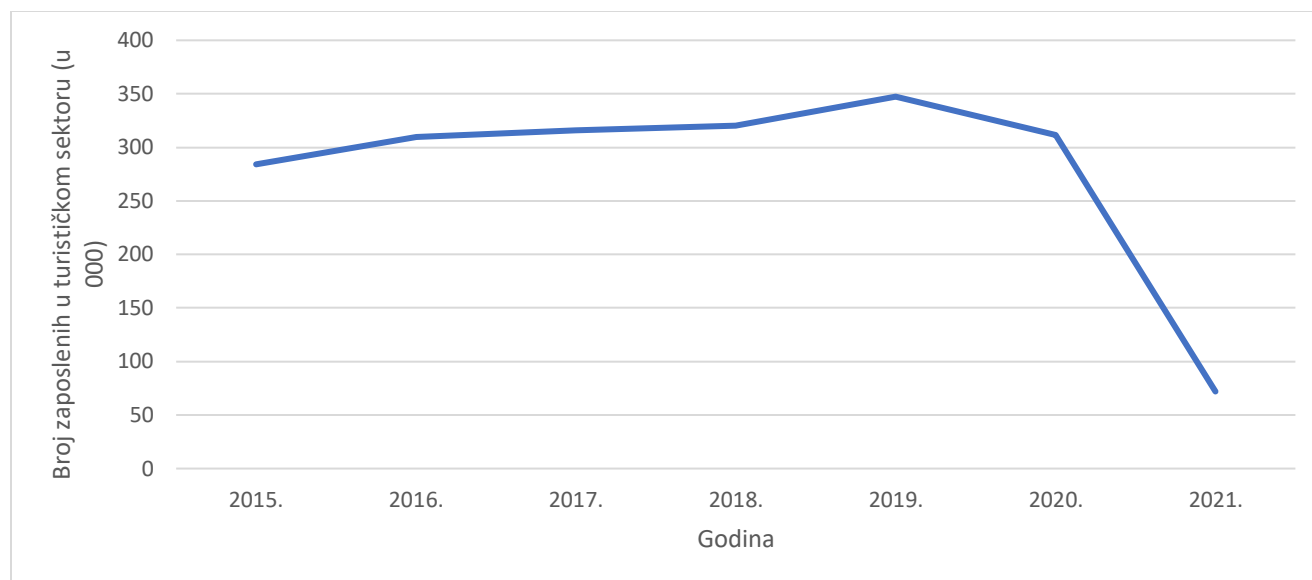
Tablica 4. Broj zaposlenih u turističkom sektoru (djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane) 2015.-2021. u Grčkoj (godišnji prosjek)

Godina	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.
Broj zaposlenih u turističkoj djelatnosti(u 000)	284,1	309,5	315,8	320,4	347,4	311,5	72

Izvor: OECD.Stat (2022). Enterprises and employment in tourism. Dostupno na: https://stats.oecd.org/index.aspx?DataSetCode=TOURISM_ENTR_EMPL [25.4.2022.].

Tablica 4 prikazuje broj zaposlenih u turističkom sektoru u Grčkoj od 2015. do 2021. godine. Prema Statista (2022) podaci se odnose na djelatnosti putovanja i ugostiteljstva stoga su usporedni sa podacima prikazanim za Hrvatsku. Broj zaposlenih pokazuje stabilan rast sve do 2019. godine kada doseže svoj vrhunac. Sljedeće godine zabilježen je pad zaposlenih, međutim 2021. on pada na četvrtinu zaposlenosti prethodne godine. Navedeno je još bolje vidljivo na Grafikonu 3.

Grafikon 4. Broj zaposlenih u turističkom sektoru (djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane) u Grčkoj (godišnji prosjek)

Izvor: izrada autora prema OECD.Stat (2022).

Grafikon 3 prikazuje drastičan pad broja zaposlenih u turističkom sektoru Grčke, 2019. godine broj zaposlenih je najveći za razmatrani period no u 2021. godini bilježi značajan pad. Može se sa gotovo potpunom sigurnošću reći da je razlog tome pandemija Covid-19 koja je rezultira raznim ograničenjima za turizam Grčke u periodu pada turističke zaposlenosti. Kao i u slučaju Republike Hrvatske, i za Grčku je istinita prva hipoteza da utjecaj pandemije COVID-19 na tržište rada u turizmu pokazuje nagli pad ponude i smanjuje zapošljavanje u turizmu.

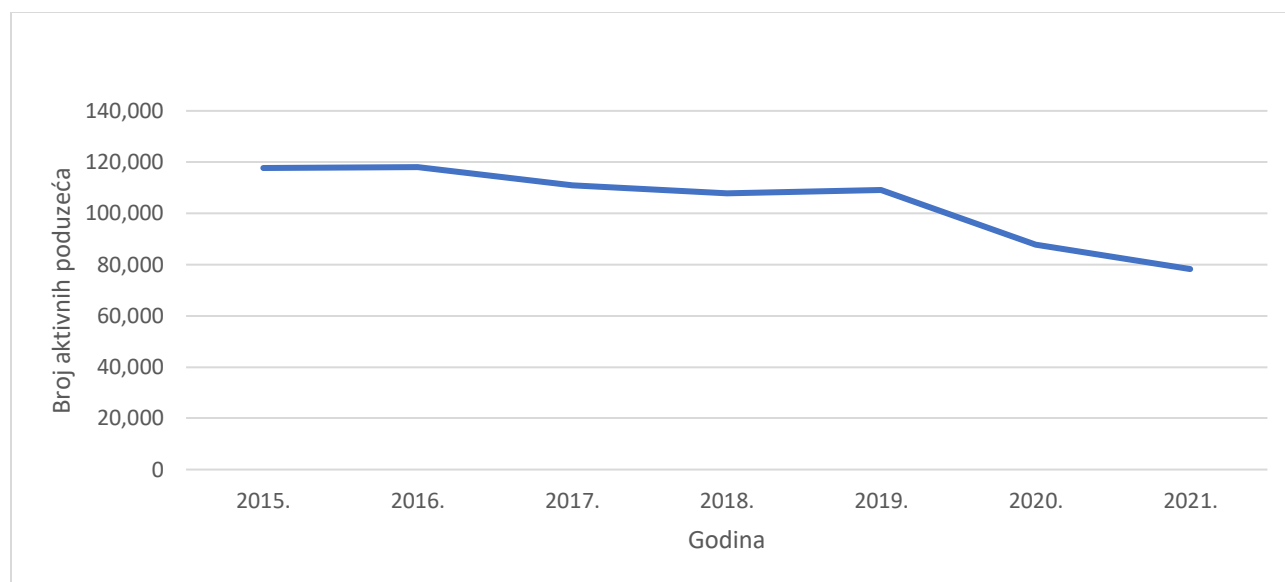
Sljedeći pokazatelj utjecaja pandemije Covid-19 na tržište rada je utjecaj na mala i srednja poduzeća u turističkom sektoru. Kao i u slučaju Republike Hrvatske, u Grčkoj je većina poduzeća SME, a tablica i grafikon u nastavku prikazuju kretanje broja istih u razmatranom periodu te testiraju sljedeću hipotezu koja glasi: utjecaj pandemije COVID-19 na tržište rada u turizmu pokazuje pad broja poduzeća u turističkom sektoru.

Tablica 5. Kretanje broja aktivnih poduzeća u turističkom sektoru Grčke od 2015. do 2021. godine.

Godina	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.
Aktivna poduzeća u turizmu	117.611	118.052	110.831	107.764	109.215	87.747	78.258

Izvor: Hellenic Statistical Authority (2022). Business Registeres. Dostupno na: <https://www.statistics.gr/en/greece-in-figures> [25.4.2022.].

Grafikon 5. Kretanje broja aktivnih poduzeća u turističkoj aktivnosti Grčke 2015.-2021.

Izvor: izrada autora prema Hellenic Statistical Authority (2022).

Tablica 5 prikazuje da je broj aktivnih poduzeća u turističkom sektoru pao od 2015. do 2019. godine. Iako 2019. godina ukazuje na rast u odnosu na 2018. godinu i dalje je preko 8000 poduzeća u nedostatku u odnosu na 2015. godinu koja je u ovom slučaju najuspješnija. U 2020. dolazi do dodatnog pada većeg broja aktivnih poduzeća što se nastavlja i u 2021. godini.

Grafikon 4 ilustrira ove podatke te posebno ističe pad aktivnosti nakon porasta 2019. godine. Nakon analize podatak može se zaključiti da je tržište rada Grčke bilo posebno pogođeno u aspektu zaposlenosti i broja aktivnih poduzeća u turizmu, te da su prve dvije hipoteze potvrđene kao i kod analize Republike Hrvatske. Slijedeća hipoteza glasi: trend pada zapošljavanja u turizmu prati trend kretanja BDP-a. Tablica 7 prikazuje usporedne podatke ove dvije varijable.

Tablica 6. Kretanje zaposlenih u turističkom sektoru i kretanja BDP-a (u 000) u Grčkoj

Varijabla/godina	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.
Broj zaposlenih	284,1	309,5	315,8	320,4	347,4	311,5	72
BDP	196,7	192,8	199,7	212,1	205,17	188,7	216,3

Izvor: izrada autora prema O'Neill (2022).

Prema pristupu prikazanom u prethodnom dijelu, izračunata je korelacija ove dvije varijable. Pri čemu Pearsonov koeficijent korelacije iznosi $-0,555300368$. S obzirom da prelazi 0,5 može se smatrati da postoji veza srednje jakosti. Negativni rezultat ukazuje da pad broja zaposlenih nije u vezi s kretanjem BDP-a grčke. Analizom podataka pomoću programa Excel dobiveni su i su i pokazatelji deskriptivne statistike prikazani u nastavku.

4.2. Diskusija

Analiza podataka ukazuje na značajan utjecaj pandemije Covid-19 na tržišta rada Hrvatske i Grčke. Prva hipoteza tvrdi da je utjecaj pandemije Covid-19 na tržište rada u turizmu pokazuje nagli pad ponude u obje zemlje. I u Hrvatskoj i u Grčkoj bilježen je pad zaposlenih u turističkom sektoru u periodu od 2015. do 2021. godine. Nadalje, obje zemlje ukazuju na dramatičan pad u 2020. godini koji se nastavlja 2021. godine. Taj period odgovara početku i prvoj godini trajanja pandemije pa se može zaključiti da je prva hipoteza istinita.

Druga hipoteza tvrdi da je pandemija Covid-19 utjecala je na smanjenje broja poduzeća u turističkom sektoru. Na turističkom tržištu rada obje zemlje uglavnom djeluju male i srednje tvrtke. U obje zemlje pokazan je pad broja aktivnih poduzeća u turističkom sektoru. Stoga se može potvrditi da je i druga hipoteza istinita te ujedno i potvrđuje prvu hipotezu. Naime, poduzeća turističkog sektora su većinski nositelji ponude rada na tržištu rada u turizmu, stoga je smanjenjem njihove aktivnosti smanjena i ponuda rada na tržištu rada u turizmu.

Posljednja hipoteza pretpostavlja da trend pada zapošljavanja u turizmu prati trend kretanja BDP-a. Izračunom Pearsonovog koeficijenta korelacije utvrđeno je upravo suprotno. Rezultat je pokazao da ni u jednoj zemlji ove dvije varijable ne koreliraju, odnosno ne kreću se u isto smjeru stoga se posljednja hipoteza odbacuje.

4.3. Ograničenja i preporuke

Prvenstveno ograničenje ovog istraživanja je dostupnost podataka. Naime, pandemija je tek "na početku kraja" stoga neki podaci još nisu dostupni i odnose se na procjene u odnosu na statističke podatke koji su izmjereni. Nadalje, kada se istražuju službene publikacije drugih zemalja potrebni su izvjesni napori i vremenski resursi da bi se to učinilo pouzdano i točno. Posebice kada se razmatra država čije pismo se razlikuje od pisma zemlje istražitelja. Nadalje, izazov je pronalazak usporediv podataka za svijet države koje se razlikuju po veličini, obujmu turizma itd.

Pandemija je imala tragične posljedice na mnogo aspekata ljudskog života i gotovo sve sektore gospodarstava. Stoga se veliki dio literature usmjeruje na mjerenje posljedica koje se odnose na opće stanje ekonomije, a ne isključivo na turistički sektor. Ograničenje je i da postoji mogućnost nerealnog prikaza situacije i da kretanje svih prikazanih varijabli nije uzrokovano isključivo pandemijom već nizom drugih faktora.

Međutim, turizam je definitivno plodno tlo za daljnja istraživanja utjecaja pandemije, posebice što se tiče tržišta rada. Preporuka je analiza promjena koje su pozitivne, a potaknute pandemijom te analiza nakon duljeg vremenskog odmaka od završetka pandemije.

5. Zaključak

Turistički sektor je gospodarski sektor u kojem korisnici svoje vrijeme provode većinski u rekreacijskim aktivnostima, ali ne nužno na udaljenim mjestima gdje stalno rade i obrazuju se. Od svojih početaka pokazuje moć snažnog utjecaja na rast i razvoj zemalja, a posebice onih u razvoju. Ovaj pretežito uslužan sektor obilježava radna intenzivnost koja omogućava zapošljavanje velikog broja ljudi. Iako zapošljava velik broj ljudi poznat je po nepovoljnim karakteristikama tržišnog rada kao što su visoka razina sezonalnosti, nepuno radno vrijeme, veliki radni naponi, rodna odvojenost uz nejednakost primanja u odnosu na spol zaposlenika i sl. Cilj ovog istraživanja bio je utvrditi načine na koje je pandemija utjecala na tržište rada u turizmu Republike Hrvatske i Grčke te prikazati razlike u statističkim podacima obje države. Turistički sektor je kroz povijest bio suočen sa izazovima uzrokovanih pandemijama kao što su na primjer španjolska i svinjska gripa, ebola i SARS. Međutim, pandemija Covid-19 bit će zasigurno zapamćena kao pandemija koja je poharala globalno gospodarstvo na nekoliko razina. Poseban utjecaj imala je na turizam s obzirom da se radi o djelatnosti koja se temelji na interakciji ljudi sa različitim dijelovima svijeta. Turistička tržišta rada čine milijuni zaposlenika koji su svjesni njegovih specifičnih karakteristika i uvjeta na lošem glasu, no bez obzira na to, do 2019. godine bilo ih je sve više. Godina 2019. bila je vrhunac globalne turističke aktivnosti, a procjene stručnjaka su najavljujvale i dodatan rast. Objavljivanje globalne pandemije od strane vodećih svjetskih organizacija i državnih uprava, 2020. godine promijenili su se mnogi planovi. Republika Hrvatska i Grčka su izrazito turističke zemlje te su se posljedice Covida mogle prepoznati već i u prvih nekoliko mjeseci pandemije. U obje zemlje zabilježen je drastičan pad ponude rada i aktivnosti poduzeća. Štoviše, velik broj radne snage bio je primoran promijeniti sektor zaposlenja, a velik broj poduzeća nije uspjelo preživjeti 'stopiranje' turizma do završetka pandemije, koji još uvijek nije službeno proglašen, nego se sve aktivnosti odvijaju na temelju trenutnog stanja po pitanju pandemije. Usporednom analizom utvrđen je drastičan pad broja zaposlenih u turističkom sektoru obje zemlje. Međutim, u Hrvatskoj je taj broj pao za 33,33% dok je u Grčkoj pao za čak 76,89%. Nadalje, u Hrvatskoj je tokom pandemije zatvoreno nešto više od 1300 aktivnih poduzeća turističkog sektora, što ugostiteljskih poduzeća, što objekata za smještaj te dakako turističkih agencija. U Grčkoj je taj broj bio nešto ispod 9500 poduzeća. Ipak, s obzirom na značajnu razliku u padu broja zaposlenih ovog sektora, može se zaključiti da je pandemija Covid-19 imala veći utjecaj na tržište rada Grčke.

Literatura

1. Andriotis, K. (2004). European Union influence over tourism employment. *Tourism*, 52(1), 277-284.
2. Aynalem, H. (2016).) Employment Opportunities and Challenges in Tourism and Hospitality Sectors. *Journal of Tourism and Hospitality*, 5(1), 257-259.
3. Ayres, H. (2006). Career development in tourism and leisure: An exploratory study of the influence of mobility and mentoring. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 13(2), 113-123.
4. Bank of Greece (2020). 2020: A Challenging Year For The Greek Economy. Dostupno na: <https://www.bankofgreece.gr/en/news-and-media/press-office/news-list/news?announcement=49748136-1841-47d7-b5a5-e6a49bc99b6d> [pristup: 25. 05. 2022.].
5. Bartik, A., Cullen, Z., Glaeser, E. i Bertrand, M. (2020). How Are Small Businesses Adjusting to COVID-19? Early Evidence From a Survey. *SSRN Electronic Journal*, 20(6), 1117-1125.
6. Baum, T. (2019). Hospitality employment 2033: A backcasting perspective. *International Journal of Hospitality Management*, 76(2), 45-52.
7. BBC (2015). New Ebola Death Confirmed in Sierra Leone. Dostupno na: [New Ebola death confirmed in Sierra Leone - BBC News](#)
8. Behsudi, A. (2020). Tourism-dependent economies are among those harmed the most by the pandemic. Dostupno na: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2020/12/impact-of-the-pandemic-on-tourism-behsudi.htm> [pristup: 13.04.2022.].
9. Bolwell, D. i Weinz, W. (2008). *Reducing Poverty through Tourism*. Geneva :International Labour Office Geneva.
10. Brown, E.A., Thomas, N.J. i Bosselman, R.H. (2016). Are they leaving or staying: A qualitative analysis of turnover issues for Generation Y hospitality employees with a hospitality education? *International Journal of Hospitality Management*, 46(2), 130-137.

11. Campello, M., Kankanhalli, G. i Muthukrishnan, P.(2020). *Corporate Hiring under COVID-19: Labor Market Concentration, Downskilling, and Income Inequality*. Cambridge: National Bureau of Economic Research.
12. Cassel, S.H., Thulemark, M. i Duncan, T. (2018). Career paths and mobility in the Swedish hospitality sector. *Tourism Geographies*, 20(1), 29-48.
13. Cooper, C., Fletcher, J., Fyall, A., Gilbert, D. i Wanhill, S. (2005). *Tourism Principles and Practice (3rd ed.)*. London: Pearson Education.
14. Crisis 24 (2022). Hrvatska: Vlasti će od 28. studenog produžiti i pooštriti ograničenja u vezi s COVID-19. Dostupno na: <https://crisis24.garda.com/alerts/2020/11/croatia-authorities-to-extend-and-tighten-covid-19-restrictions-from-november-28-update-8> [pristup: 25. 05. 2022.].
15. Cuccia, T. i Rizzo, I. (2011). Tourism seasonality in cultural destinations: Empirical evidence from Sicily. *Tourism management*, 32(1), 589-592.
16. Cullen, T. (2014). A tale of two epidemics: media reporting on Ebola. Dostupno na: <https://theconversation.com/a-tale-of-two-epidemics-media-reporting-on-ebola-34803> [pristup: 14.04.2022.].
17. Dumičić K. i Bahovec V. (2011). *Poslovna statistika*. Zagreb: Element
18. ETC (2018). European Tourism In 2018: Trends & Prospects. Dostupno na: https://etc-corporate.org/uploads/reports/ETC-Quarterly-Report-Q3-2018_Public.pdf, [pristup:14.04.2022.].
19. Ethnos (2020). Malakasa Was Chosen to Host Refugees from the Islands. Dostupno na: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7795843/pdf/ijerph-18-00322.pdf> [pristup: 25. 05. 2022.].
20. Europski parlament (2019). European tourism: recent developments and future challenges. Dostupno na: [Research for TRAN Committee - European tourism: recent developments and future challenges \(europa.eu\)](https://www.researchfortran.eu/research-for-tran-committee-european-tourism-recent-developments-and-future-challenges-europa.eu), [pristup:13.04.2022.].
21. Europski revizorski sud (2021). Potpora EU-a za turizam. Dostupno na: https://www.eca.europa.eu/lists/ecadocuments/sr21_27/sr_eu-invest-tourism_hr.pdf [pristup: 13.04.2022.].

22. Eurostat (2022). The EU tourism labour market in 2020. Dostupno na: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/edn-20220208-2> [pristup: 13.04.2022.].
23. Ferguson, N. M., Cummings, D. A., Fraser, C., Cajka, J. C., Cooley, P. C. i Burke, D. S. (2006). Strategies for mitigating an influenza pandemic. *Nature*, 442(7101), 448–452.
24. Ferrer-Roca, N., Weston, R., Guia, J., Mihalic, T., Blasco, D. i Prats, L. (2019). Back to the future: challenges of European tourism of tomorrow. *Journal of Tourism Futures*, 7(2), 184-192.
25. Ferris, G.R., Berkson, H.M. i Harris, M.M. (2002). The recruitment interview process persuasion and organization reputation promotion in competitive labour markets. *Human Resource Management Review*, 12(1), 359-375.
26. Garg, A. (2013). A study of tourist perception towards travel risk factors in tourist decision making. *Asian Journal of Tourism and Hospitality Research*, 7(1), 47-57.
27. Henseler, M., Maisonnave, H. i Maskaeva, A. (2022). Economic impacts of COVID-19 on the tourism sector in Tanzania. *Annals of Tourism Research Empirical Insights*, 3(1), 78-62.
28. Hogarth, T. (2021). *COVID-19 and the Demand for Labour and Skills in Europe*. Brussels: Migration Policy Institute Europe.
29. Hoterc (2020). The hospitality industry's contributions to european economy society. Dostupno na: <https://www.hotrec.eu/facts-figures-2/> [pristup: 13.04.2022.].
30. ILO (2011). Sectoral Brief – Gender. Dostupno na: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---sector/documents/briefingnote/wcms_162188.pdf [pristup: 13.04.2022.].
31. Kaitelidou, D., Konstantakopoulou, O. i Venetia Vildiridi, L. (2021). Physical distancing - (Re)Imposition of stricter measures. Dostupno na: [https://eurohealthobservatory.who.int/monitors/hcrm/all-updates/hcrm/greece/physical-distancing---\(re\)imposition-of-stricter-measures](https://eurohealthobservatory.who.int/monitors/hcrm/all-updates/hcrm/greece/physical-distancing---(re)imposition-of-stricter-measures) [pristup: 25. 05. 2022.].
32. Kennton, W. (2020). Labor Market. Dostupno na: <https://www.investopedia.com/terms/l/labor-market.asp> [pristup: 13.04.2022.].

33. Kitamura, Y., Karkour, S., Ichisugi, Y. i Itsubo, N. (2020). Evaluation of the economic, environmental, and social impacts of the COVID-19 pandemic on the Japanese tourism industry. *Sustainability*, 12(24),6-7.
34. Knapton, S. (2015). Toddler Playing with Fruit Bat Sparked Ebola Outbreak. Dostupno na: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/ebola/11683943/Toddler-playing-with-fruit-bat-sparked-Ebola-outbreak.html> [pristup: 14.04.2022.].
35. Knezević Cvelbar, Lj., Rodrigues, M. i Teoh, T. (2021). *Relaunching transport and tourism in the EU after COVID-19*. Brussels: European Parliament, Policy Department for Structural and Cohesion Policies.
36. Kolomiets, A. (2010). *Seasonality In Tourism Employment*. Imatra: Saimaa University of Applied Sciences.
37. Koronavirus.hr (2022). Vladine mjere. Dostupno na: Vladine mjere (koronavirus.hr) [pristup: 25. 05. 2022.].
38. Kuslivan, S. (2003). Characteristics of employment and human resource management in the tourism and hospitality industry. *Journal of Travel & Tourism Research*, 20(13), 14-75.
39. Kuslivan, S., Kuslivan, Z., Ilhan, I. i Buyruk, L. (2010). The Human Dimension: A Review of Human Resources Management Issues in the Tourism and Hospitality Industry. *Cornell Hospitality Quarterly*, 51(2), 171-214.
40. Liu, A. i Wall, G. (2006). Planning tourism employment: A developing country perspective. *Tourism Management*, 27(1), 159–170.
41. Mariolis, T., Rodousakis, N. i Soklis, G. (2020). The COVID-19 multiplier effects of tourism on the Greek economy. *Tourism Economics*, 1(8), 58-63.
42. Međunarodni centar za razvoj migracijske politike (2021). The impact of COVID-19 on talent attraction: An unexpected opportunity for the EU? Dostupno na: <https://www.icmpd.org/news/the-impact-of-covid-19-on-talent-attraction-an-unexpected-opportunity-for-the-eu> [pristup:14.04.2022.].
43. Meis, S. (2014). *Measuring Employment in the Tourism Industries Beyond the Tourism Satellite Account: A Case Study of Canada*. Geneva: International Labour Organization.

44. Ministarstvo unutarnjih poslova (MUP) (2020). Priopćenje za medije Stožera civilne zaštite Republike Hrvatske od 9. ožujka 2020. Dostupno na: Ravnateljstvo civilne zaštite - Priopćenje za medije Stožera civilne zaštite Republike Hrvatske od 9. ožujka 2020. (gov.hr) [pristup: 25. 05. 2022.].
45. Ministry of Health (2020) Announcement of New Preventative Measurements for the Epidemic. Dostupno na: <https://www.moh.gov.gr/articles/ministry/grafeio-typoy/press-releases/6794-anakoinwsh-newn-metrwn-gia-thn-prostasia-ths-dhmosias-ygeias> [pristup: 25. 05. 2022.].
46. Mittal, N. i Medhi, B. (2007). The Bird Flu: A New Emerging Pandemic Threat And Its Pharmacological Intervention. *International Journal of Health Sciences*, 1(2),277-283.
47. Mooney, S. (2017). Caught between a rock and an inhospitable place: How should hospitality students negotiate the changed employment landscape? *Critical Tourism Studies Proceedings*, 2017(1), 1-13.
48. Obadić, A. i Marić, I. (2009). The Significance Of Tourism As An Employment Generator Of Female Labour Force. *Ekonomski misao praksa dbk*, 1(1), 93-114.
49. Obadić, A. i Marić, I. (2009). *Značaj turizma kao generatora zapošljavanja ženske radne snage*. Zagreb: Ekonomski fakultet Zagreb.
50. O'Neill, A. (2022). Greece: Gross domestic product (GDP) in current prices from 1987 to 2027. Dostupno na: <https://www.statista.com/statistics/263576/gross-domestic-product-gdp-in-greece/> [pristup: 25. 05. 2022.].
51. Pham, T. D., Dwyer, L., Su, J. J. i Ngo, T. (2021). COVID-19 impacts of inbound tourism on Australian economy. *Annals of Tourism Research*, 88(13), 103-179.
52. Pham, T. D., Dwyer, L., Su, J.-J. i Ngo, T. (2021). COVID-19 impacts of inbound tourism on Australian economy. *Annals of Tourism Research*, 88(3), 14-16.
53. Porrás-Gallo, M. i Davis, R.A. (2014). *The Spanish Influenza Pandemic of 1918–1919: Perspectives from the Iberian Peninsula and the Americas*. New York: University of Rochester Press.
54. Rahimić, Z., Črnjar, K. i Čikeš, V. (2019). *Seasonal employment in tourism as a challenge for human resource management*. Opatija: Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu.

55. Rasheed, M.I., Okumus, F., Weng, Q., Hameed, Z. i Nawaza, M.S. (2020). Career adaptability and employee turnover intentions: The role of perceived career opportunities and orientation to happiness in the hospitality industry. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 44(2), 98-107.
56. Refenberg, M. (2021). Europe Versus Coronavirus - Greece, an Unexpected Model. Dostupno na: <https://www.institutmontaigne.org/en/blog/europe-versus-coronavirus-greece-unexpected-model> [pristup: 25. 05. 2022.].
57. Richardson, S. (2010). Generation Y's perceptions and attitudes towards a career in tourism and hospitality. *Journal of Human Resources in Hospitality and Tourism*, 9(2), 179-199.
58. Rihelj, G. (2017). Hrvatska ima najveći udio turizma u BDP-u u Europi - čak 18 posto. Dostupno na: <https://hrturizam.hr/hrvatska-ima-najveci-udio-turizma-u-bdp-u-u-europi-cak-1801-posto> [pristup: 20.4.2022.].
59. Rio-Chanona, M., Mealy, P., Pichler, A., Lafond, F. i Farmer, D. (2020). Supply and demand shocks in the COVID-19 pandemic: an industry and occupation perspective. *Oxford Review of Economic Policy* 20(10), 2-45.
60. Robinson, R.N.S., Martins, A., Solnet, D. i Baum, T. (2019). Sustaining precarity: Critically examining tourism and employment. *Journal of Sustainable Tourism*, 27(20), 1008–1025.
61. Roos, D. (2020). Why the 1918 Flu Pandemic Never Really Ended. Dostupno na: [Why the 1918 Flu Pandemic Never Really Ended - HISTORY](#)
62. Rosenwald, M.S. (2020). History's deadliest pandemics, from ancient Rome to modern
63. Rübsamen N., Castell S., Horn J., Karch A., Ott J. i Raupach-Rosin H. (2015). Ebola risk perception in Germany. *Emergency Infectious Disease*, 21(6),1012–1018.
64. Solnet, D., Kralj, A. i Baum, T. (2015). 360 Degrees of Pressure: The Changing Role of the HR Professional in the Hospitality Industry. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 39(2), 271- 292.
65. Speakman, M.K. (2011). *The AH1N1 Influenza crisis in Mexico: A critique of contemporary tourism crisis and disaster management models and frameworks*. UK: University of Central Lancashire.
66. Szivas, E., Riley, M. i Airey, D. (2003). Labor mobility into tourism: attraction and satisfaction. *Annals of Tourism Research*, 30(1), 64-76.

67. Taubenberger, J. K. i Morens, D. M. (2006). 1918 Influenza: the mother of all pandemics. *Emerging Infectious Diseases*, 12(1), 15–22.
68. Thomas R. (2000). Small firms in the tourism industry: Some conceptual issues. *Tourism Research*, 2(1), 345-353.
69. Turner, R. i Jus, N. (2019). Travel & tourism economic impact 2019. World Travel & Tourism Council (WTTC) Report.
70. Turner, R. i Jus, N. (2019). *Travel & Tourism. Economic Impact 2019 World*. London: World travel and tourism council.
71. Villanueva, E. (2009). The impact of swine flu on tourism. Dostupno na: https://www.bbvaresearch.com/wp-content/uploads/mult/090625_ObserSectorialMexico_3_eng_tcm348-197121.pdf [pristup: 14.04.2022.].
72. WTTC (2021). Staff Shortages. Dostupno na: <https://wttc.org/Portals/0/Documents/Reports/2021/WTTC-Staff-Shortages.pdf> [pristup: 25. 05. 2022.].
73. WTTC (2022). *Staff Shortages*. London: World travel and tourism council.
74. Zopiatis, A., Theocharous, A.L., Constanti, P. i Tjiapouras, L. (2017). Quality, Satisfaction and Customers' Future Intention: The Case of Hotels' Fitness Centers in Cyprus. *Journal of Quality Assurance in Hospitality and Tourism*, 18(1), 1-24.

Popis vizualija

Popis tablica

Tablica 1. Broj zaposlenih u turističkom sektoru 2015.-2021. u RH	22
Tablica 2. Kretanje broja aktivnih poduzeća u turističkom sektoru RH od 2015. do 2021. godine.....	24
Tablica 3. Kretanje zaposlenih u turističkom sektoru i kretanja BDP-a (u 000) u Hrvatskoj	25
Tablica 4. Broj zaposlenih u turističkom sektoru 2015.-2021. u Grčkoj.....	30
Tablica 5. Kretanje broja aktivnih poduzeća u turističkom sektoru Grčke od 2015. do 2021. godine.	32
Tablica 6. Kretanje zaposlenih u turističkom sektoru i kretanja BDP-a (u 000) u Grčkoj.....	33

Popis grafikona

Grafikon 1. Broj zaposlenih u turističkom sektoru u RH	23
Grafikon 2. Kretanje broja aktivnih poduzeća u turističkoj aktivnosti 2015.-2021.	24
Grafikon 3. Broj zaposlenih u turističkom sektoru u Grčkoj.....	31
Grafikon 4. Kretanje broja aktivnih poduzeća u turističkoj aktivnosti Grčke 2015.-2021.....	32